

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

3
КЛАС

Частина 1

Інтегрований курс

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має

Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

Ганна Остапенко

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

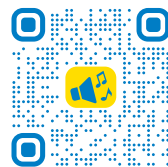
Державний Гімн України

Музика М. Вербицького,
слова П. Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Київ • Світич • 2020

УДК 811.161.2:821 (075.2)
0 76

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я :

Ольга Волощенко, Олександра Козак, Оксана Луцшевська, Роман Шиян

За Типовою освітньою програмою,
розробленою під керівництвом Шияна Р. Б.

Умовні позначення

- – попрацюйте в парах
- – попрацюйте в групах
- – попрацюйте всім класом
- – уточніть значення виділеного слова у “Тлумачку”

Остапенко Г. С.

0 76 Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х част.). Ч. 1 / Г. С. Остапенко. — Київ : Світич, 2020. — 144 с. : іл.

ISBN 978-966-8506-32-1

УДК 811.161.2:821 (075.2)

Медіаматеріали до підручника —
на сайті svitdovkola.org/um3

ISBN 978-966-8506-32-1

© Остапенко Г. С., 2020

© Видавництво “Світич”, 2020

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має
Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

Ти вже прочитав/прочитала
стільки книжок, що й на одній
поличці не вмістяться.
Та я знаю, чим тебе зацікавити!

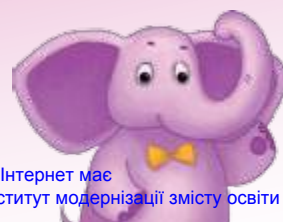
Читася

Тишеня

Створимо
книжку разом?
Маю чимало
креативних ідей!

Слова можуть
надихати, втішати,
але також і образати,
принижувати.
Чи відчуваєш ти, як
твої висловлювання
впливають на стосунки
з людьми?

Дружисловик

Мовознай

Хтось розглядає
під мікроскопом комашок,
а я досліджую слова
і тексти!

Говорити українською
без помилок —
це круто!

Чистомовик

**Веселі
й допитливі
мешканці
підручника вітають
тебе у третьому
класі!**

Сучасний світ неможливо уявити
без медіа: новин, реклами, соціальних
мереж, блогів, відеоканалів. Я знаю
про них усе! І тобі розповім.

Медіаша

Режисерка

Цього року ми багато імпровізуватимемо, щоб почуватися вільніше та впевненіше не лише на сцені, а й у будь-якій ситуації.

Школа зустрічає!

Урок 1

1. Поспілкуйся з друзями! Поставте одне одному по два запитання про те, що відбувалося з вами влітку, де ви побували.
2. Які емоції виникають у тебе, коли ти думаєш про кінець літа й початок осені? Чому?
3. Прочитай вірш. Який настрої він навіває?

Дзвоники

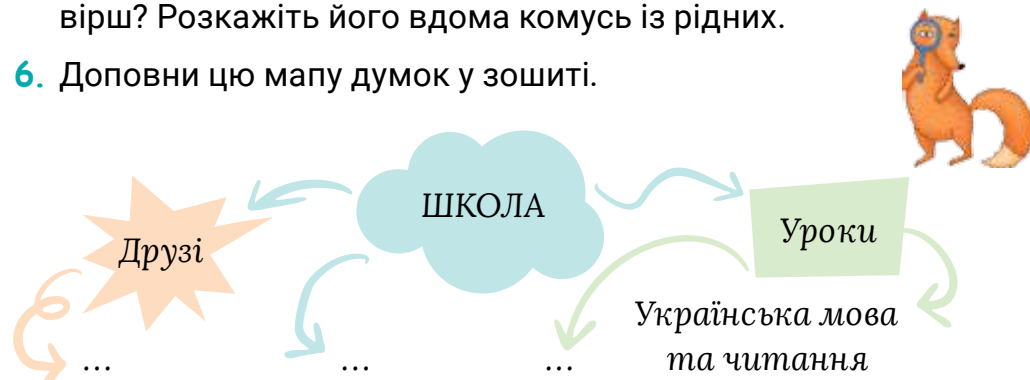
Глянь: відвозять коники
літечко від нас.
Дзвонять в лузі дзвоники:
— Вже до школи час!

Зупиню я коників,
вийду на росу
і найкращих дзвоників
в школу принесу.

Анатолій Камінчук

4. Про що нагадують поету квіти-дзвоники? А тобі?
5. Подумки прочитайте вірш тричі. Тепер нехай хтось один з пари розповідає текст із пам'яті, а інший підказує жестама. Потім поміняйтеся ролями. Чи вдалося запам'ятати вірш? Розкажіть його вдома комусь із рідних.
6. Доповни цю мапу думок у зошиті.

7. Створіть плакат, який надихатиме вас на навчання цього року. Нехай кожен напише на аркушику коротке побажання друзям. Наклейте аркушки на ватман і прикрасьте малюнками чи фото.

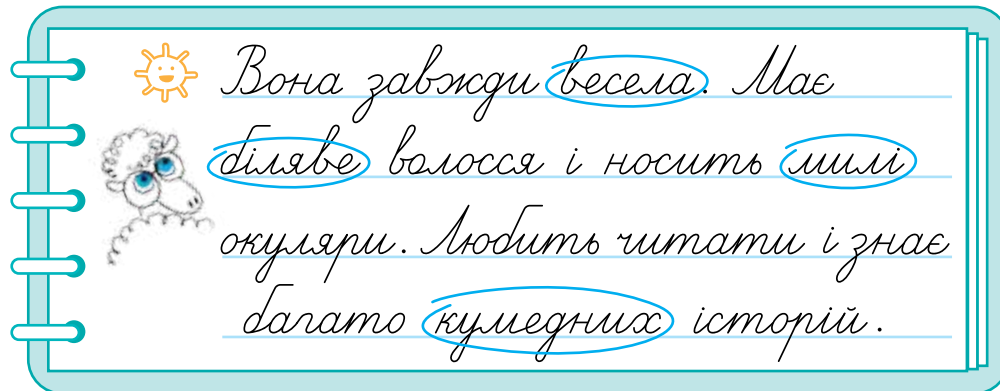
8. Прочитай, що написали твої однокласники. Чи схожі у вас думки? Чи однаковими словами ви їх висловили? Якою мовою їх написали? А якою мовою ти спілкуєшся з рідними?
9. Розглянь малюнок. Яку мову ти вважаєш рідною?

У світі існує понад сім тисяч різних мов. Одна з них є для тебе **рідною** — мова твоєї сім'ї, твого народу. Для українців рідна мова — українська. Українська мова — це **державна мова** України: мова освіти, науки, офіційних документів, радіо, телебачення тощо. Кожен громадянин має володіти державною мовою країни, у якій живе.

1. Чи добре ти знаєш своїх однокласників та однокласниць? Який у кожного характер, які вподобання? Напиши про когось із них короткий текст, не називаючи імені. Обведи прикметники.

2. Прочитайте у групі свої тексти. Чи вдалося іншим вгадати, про кого йшлося?
3. Прочитай уривок із повісті про життя київських школярів.

Знайомство

За повістю Всеволода Нестайка "Одиниця з обманом"

Хто ж вони такі — оті чотирна́дцять хлопчиків і десять дівчаток, що мовчки схилилися зараз над зошитами? Гарні вони чи погані? Нумо ближче познайомимося з ними!

З кого почнемо? Ну, хоча б з отих двох, що сидять за першою партою перед самісіньким столом Ліни Митрофанівни...

Спасокукоцький і Кукуєвицький.

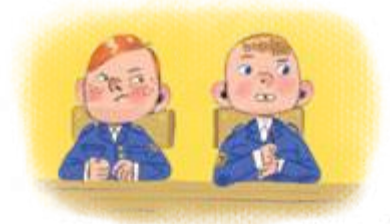
Обидва вони маленькі, кругловіди, клаповухі й кирпаті. Тільки той, що в нього на носі руденька блямбочка, — то Спасокукоцький. А той, що в нього щербатий зуб, — то Кукуєвицький.

Спасокукоцького звати Лесик. Кукуєвицького звати Стасик.

Так історично склалося, що в перший день у першому класі вчителька Ліна Митрофанівна посадила їх за першу парту перед своїм столом. Бо вони були найменшенькі в класі.

Так сплелися їхні долі.

Спасокукоцький скóса позирав на Кукуєвицького і думав: "Здається, він трохи менший за мене... Оно як на лікті спинається й шию витягає. Таки менший. Зовсім шпінгалет. А, мабуть, думає, що я шпінгалет. Думає, що я пігмей і нікчема. Що об мене можна ноги витирати. Ні! Не допущу, щоб він так думав!"

На великій перерві, коли вони стояли біля вікна в коридорі і гризли козинаки, Спасокукоцький раптом сказав:

— А ми цього літа на дачі в селі були. І я виліз на отаке здоровенницьке дерево. На самісіньку верхівку. І там було гніздо шуліки. А у гнізді шуліченята. Дзьобаті такі!.. Але я їх не взяв. Нащо вони мені. Щоб іще шуліка око за них виклюнув! Дуже треба! Тільки подивився, пальцем поторкав і зліз.

Кукуєвицький закліпав очима, і козинака застряла в нього в горлі. Він хотів щось сказати, але не зміг, а тільки промекав:

— М-меее!..

Тут задзвенів дзвоник, і довелося йти в клас. Спасокукоцький торжествував: "Ага! З'їв? Ото щоб знав, з ким маєш справу!"

4. Знайди значення виділеного слова у "Тлумачку" (с. 138–140).
5. Яке припущення про свого сусіда по парті зробив Спасокукоцький? Як гадаєш, чи справедливим було воно? Навіщо Лесик почав розповідати про пригоду на дачі?
6. Обери фрази, що стануть у пригоді під час знайомства.
- А мені новий телефон купили.
  - Я люблю грати в шашки.
  - Тобі подобається книжка "Аліса в Країні Див"?

7. Намалюй у зошиті два кола, що перетинаються. У лівому колі запиши відмінні риси Кукуєвицького, у правому — Спасокукоцького, а посередині — те, що в них спільного. Як гадаєш, чи стануть хлопчики друзями? Чому?

1. Хочеш дізнатися, чи дав Кукуєвицький відсіч Спасокукоцькому? Читай продовження твору.

Подвиги сміливі, та чи правдиві?

За повістю Всеволода Нестайка "Одиниця з обманом"

На наступній перерві Кукуєвицький закліпав пухнастими віями, почервонів і тихо сказав:

— А я... якимось узимку пішов на Дніпро — подивитися на підлідний лов. Лід був тільки попід берегом, а далі вода. І шмат крижини, де я

стояв, одірвався і поплав. Усі кричать. А я не злякався. Тільки кричу: "Агов! Швидше рятуйте, бо мені в магазин по сметану треба!". І по мене послали катер, і виловили мене вже під Києвом, біля Жуківського острова. Але сметану я таки встиг купити...

Спасокукоцький крékнув і теж почервонів. Потім зібрав усі свої сили і сказав:

— А мене... а я... а мені справжню пожежу гасити довелося. О! На дачі. Загорілася солома біля корівника. Але я не розгубився, схопив відро з поміями і... Якби не я, згорів би к свиням і корівник, і хата, і все на світі...

— А я... — скромно опустил очі Кукуєвицький, — лишився колись сам у квартирі. І раптом подзвонив злодій. Розбійник. І каже: "Одчиняй! Київгаз!". А я весь заціпенів і кажу: "Не одчиню! Усі розбійники завжди кажуть "Київгаз", а тоді заходять, убивають і грабують. Тікайте, бо зараз як візьму татову мисливську рушницю і як стрельну через дірку для ключа!". А він каже: "Дурний!". А я кажу: "Од такого чую!". Він злякався і пішов.

Спасокукоцький тяжко зітхнув і, мало не плачучи, сказав:

— А я... а мене колись велосипед переїхав... І маминого годинника я колись проковтнув... Разом з ремінцем...

Настрій у Спасокукоцького зіпсувався вкрай. Сидячи на уроці, він спідлоба позирав на Кукуєвицького і думав: "Невже

цей шпінгалет не брехав! Невже справді і на крижині плавав, і з розбійником так хоробро розмовляв... А я ж усе чисто вигидав — і про шуліченят, і про пожежу..."

Насправді то він сам трохи не спалив корівника. Бавився сірниками, і зайнялася солома. Перелякавшись, він заверещав, як поросся. Прибігла мама, схопила відро з поміями і залила вогонь.

Спасокукоцький свердлив очима Кукуєвицького, намагаючись зрозуміти, брехав той чи ні. Але Кукуєвицький дивився так ясно і невинно, що нічого не можна було зрозуміти.

І Спасокукоцький вирішив не здаватися.

2. Чи сподобалися тобі пригоди хлопчиків? Чи прийняв/прийняла ти їх на віру?
3. Вибери з тексту речення, запам'ятай його та продиктуй партнеру/партнерці по завданню. Перевірте, чи все записано без помилок.
4. Пограйте в гру "Правда чи вигадка". Нехай кожен підготує по три речення про себе: два правдиві, а одне — ні. Потім читайте їх по черзі. Решта відгадуватимуть, де неправда.
5. Що нового ти дізнався/дізналася про своїх друзів? Про що ти поговориш із ними під час перерви? Яким має бути твоє мовлення, щоб тебе зрозуміли?

Мовлення — це спілкування людей за допомогою мови. Воно буває **усне й писемне**. Дбай, щоб твоє мовлення було правильним, виразним, зрозумілим.

6. Пригадай, у яких ситуаціях ти використовуєш усне мовлення, а в яких — писемне.

Вирушаємо в мандрівку

Урок 6

1. Розкажіть одне одному, у яких цікавих місцях нашої країни ви бували. Знайдіть їх на мапі України.

svitdovkola.org/um3/media2

2. Перед тим, як прочитати вірш, дай відповідь на запитання в його назві.

Знаєш рідний край?

Гриць
розлігся **горілиць**,
та й уголос
мріє Гриць:
— Я пішов би
в довгі мандри,
якби світ був
без границь.
Звідав би
незнані далі,
де смачні ростуть
мигдалі,
Африку,
де вічна спека...
Ех,
чому я не лелека!
Грицеві кажу:
— Стривай,
а ти знаєш
рідний край?

Марія Хоросницька

3. Що могло б зацікавити Гриця в мандрівці Україною?
4. Поміркуй, чому люди кажуть: “Добре там, де нас немає”. Чи це справді так?
5. Випиши з вірша слова, що римуються. Обведи іменники.
Гриць – горілиць. Далі – ... . Спека – ... . Стривай – ... .
6. Поміркуй, що тобі подобається робити в мандрівках, а що – ні. Склади два списки. Який із них довший?

Подобається

1. Зустрітати нових людей.

2. Бачити цікаві місця.

Не подобається

1. Носити валізи.

2. Чекати транспорт.

7. Прочитайте свої списки одне одному. Чи є в них щось спільне? Чи є те, що комусь подобається, а комусь – ні?
8. Пограйте в гру “Диригент”.
- Згадай свою улюблену пісню та заспівай її партнерові/партнерці по грі.
  - Нехай він/вона як диригент рухає руками то швидше, то повільніше, а ти відповідно змінюй темп свого співу.
  - Завершивши гру, обміняйтеся враженнями від неї з іншими парами.

- Згадайте народні казки про мандрівки різних персонажів і розкажіть їх одне одному. Чия розповідь була найцікавішою? Обговоріть, чому саме.
- Прочитай казку та знайди в ній деталі, що підказують, який народ її склав.

Велика подорож маленького мишеняти

Ескімоська народна казка

Якось вирушило мишеня в подорож. Бабуся напекла йому в дорогу коржів і провела до виходу з нори. Вийшло мишеня рано-вранці, а ввечері повернулося додому.

— Ох, бабуся! — закричало мишеня. — Виявляється, я — найсильніший, найспритніший, найхоробріший в усій тундрі! А я про це і не знав!

— Як же ти про це дізнався? — спитала бабуся.

— А ось як, — почало розповідати мишеня. — Вийшов я з нори, ішов, ішов і прийшов до моря. Море велике, хвилі по ньому так і ходять! Але я не злякався, кинувся у воду і переплив море. Навіть сам здивувався, як я добре вмю плавати.

— Де ж твоє море? — запитала бабуся.

— На схід від нашої нори, — відповіло мишеня.

— Знаю я це море. Нещодавно проходив там óлень, тупнув ногою і в сліду застоялася вода.

— Ну тоді слухай, що було далі, — сказало мишеня. — Обсушився я на сонечку і пішов. Бачу — стоїть гора, висока-височенна. Не обходити ж, думаю, гору. Розбігся і перестрибнув її. Навіть сам здивувався, як я високо стрибаю.

— І гору твою я знаю, — сказала бабуся. — За ямкою з водою стоїть купина, а на ній росте трава.

Мишеня зітхнуло, але продовжило свою розповідь.

— Іду я далі, дивлюся — б'ються два ведмеді. Білий і бурий. Але я не злякався, скочив між ними і розкидав їх у різні боки. Навіть сам здивувався, що один з двома ведмедями впорався.

Бабуся замислилася, а потім сказала:

— Ось хто твої ведмеді — біла міль і муха.

Тут мишеня гірко заплакало:

— Отже, я не сильний, не спритний і не хоробрый. Переплив копитний слід, перестрибнув купину, розкидав у різні боки міль та муху. Тільки й усього!

Але бабуся засміялася і сказала:

— Для такого маленького мишеняти і копитний слід — море, і купина — гора, і міль із мухою — ведмеді. Якщо ти всього цього не злякався, ти і справді найсильніший, найхоробріший і найспритніший в усій тундрі.

Переклад Валерії Воробйової

- Що нового про себе дізналося мишеня під час мандрівки? Чому воно засмутилося, оповідаючи бабусі про свої пригоди? Як вона підтримала онука? Чи ти погоджуєшся з останньою фразою бабусі-мишки?
- Розкажіть одне одному про ситуації, коли ви почувалися найсильнішими, найхоробрішими і найспритнішими.
- Знайди в першому абзаці казки синонім (близьке за значенням слово) та антонім (протилежне за значенням слово) до слова "зранку".

...**Ось як можна ще сказати!**...

Вживай синоніми. Вони збагачують твоє мовлення!

Рано-вранці — удóсвіта, на світанку,
спозаранку, зр́ання, ранесенько.

- Придумай і запиши ще одну пригоду мишеняти в мандрах.

1. Складіть два списки речей, що допомагають мандрувати. До першого запишіть реальні, а до другого — казкові (фантастичні). Який зі списків довший?
2. Поміркуй, чи подорожують тварини. Чи використовують вони для цього якісь засоби?
3. Прочитай віршик про павука-мандрівника.

Мрійник

Жив маленький павучок,
мав клубочок і гачок,
плів кругленьке павутиння
аж до самих днів осінніх.

Як настала тепла осінь —
здивився в неба прорсинь.
Захотілося в політ —
подивитися на світ.

День і ніч він без упину
плів довгеньку павутину
і на бабиному літі
облетів усе на світі.

Як чудово мрію мати,
що навчить тебе літати!

Віра Правоторова

4. Чи ти бачив/бачила колись павучків, що літають на павутинках? Як гадаєш, це факт чи вигадка?
5. Чому вірш має таку назву? Чи є в тебе мрія? Що варто зробити, аби вона здійснилася?
6. Випиши з тексту речення, що надихає мріяти і діяти. Обведи в ньому дієслова.

7. Для чого ще павуки використовують павутиння? Прочитай про це в жартівливому віршику.

Хитрунець

Із тоненьких ниточок
шиє одяг павучок:
і сорочку
і листочка,
і спідничку
із травички.
Кличе мушку в павутину:
— Вибирай собі хустину!

Леся Мовчун

8. Як гадаєш, чи погодиться мушка на запрошення павучка? Чи страшний він у цьому вірші? Які слова допомагають нам уявити його милим?
9. Що підказує тобі заголовок вірша?

Пригадай!

Заголо́вок — це назва твору або його частини. Заголовок має на меті привернути увагу читачів, спонукати їх прочитати текст. Зазвичай у заголовок виносять головне з того, про що йдеться в тексті.

10. Прочитайте варіанти заголовків. Який з них ви обрали б для першого вірша? А для другого? Чому?
Мандрівник. Павутиння. Як павучок здійснив свою мрію. Павук — хижа тварина. Гостинний павучок.
11. Знайди десь у довкіллі павутиння та поспостерігай за павучком. Запиши прикметники, якими можна описати павучка і його павутиння.

Моя книжка

Про кого буде твоя нова книжка? Обирати тобі! Головним персонажем може стати будь-хто: чарівна істота чи тваринка, дитина чи супергерой, а хоч би й ліва шкарпетка дідуся Миколи.

З чого почати?

- Візьми альбом для малювання. За рік ти перетвориш його на книжку!
- На першій (титульній) сторінці книжки вгорі напиши ім'я та прізвище автора та ілюстратора (тобто своє!). По центру – назву книжки. Унизу – місто й рік створення.

Автор

Місто й рік

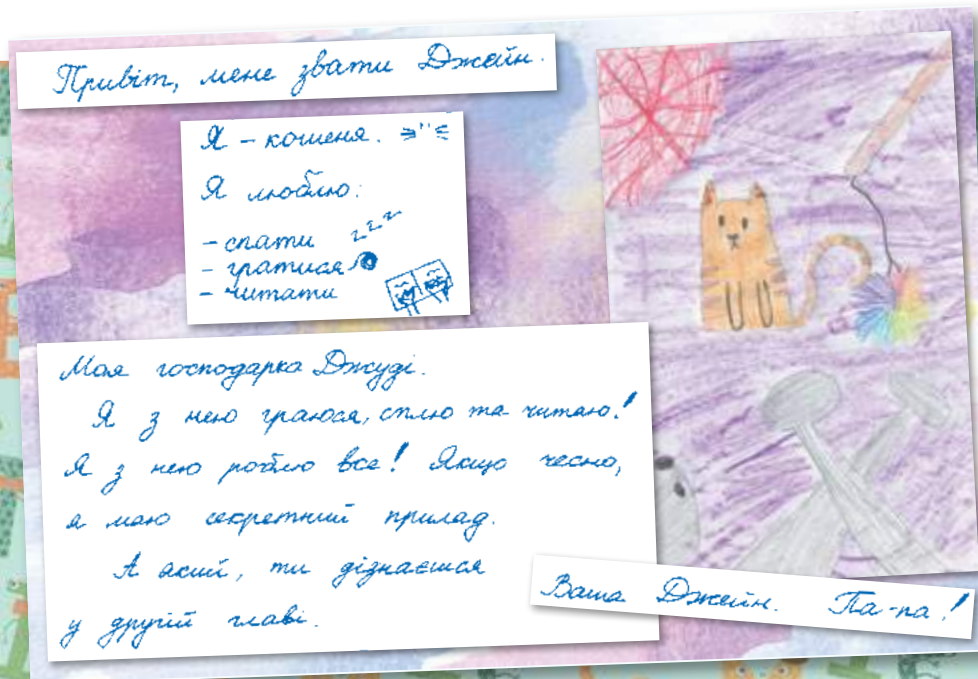
Назва книжки

Розповідь персонажа про себе

- Придумай чи обери персонажа та намалюй його чи її на другій сторінці.
- Уяви, що саме твій персонаж хоче розповісти про себе читачам. Чи все буде правдою?
- Запиши розповідь персонажа на окремому аркуші. За бажання додай дрібні малюночки.
- Уважно прочитай написане. Якщо є помилки, охайно виправ їх. Якщо сумніваєшся, чи все правильно, можеш попросити когось із однокласників чи дорослих перевірити твою роботу.
- Прикрась тло і наклеєй текст поряд із зображенням персонажа.

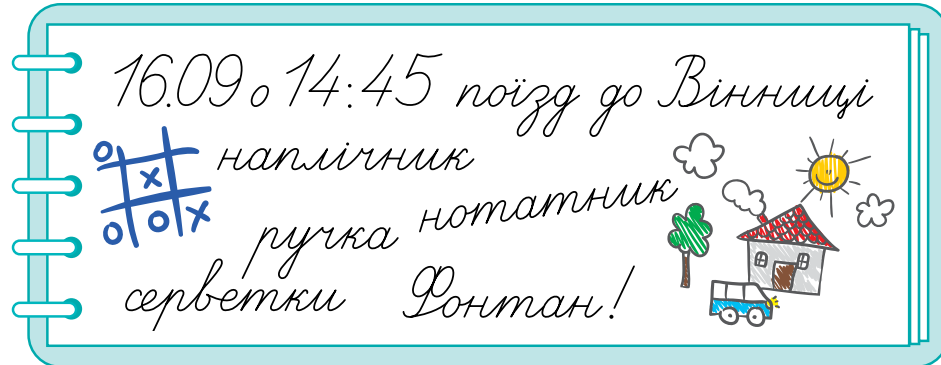
Коли все буде готове, обміняйтеся книжками з однокласниками. Прочитайте перші сторінки, які ви створили. Що можна сказати авторові після читання? Варто лише похвалити? Чи можна давати поради? Поміркуй, що тобі хотілося б почути від друзів.

Мандрівники та мандрівниці

Урок 11

1. Прочитай запис у нотатнику Пишеняти. Чи можна назвати його текстом? Чому?

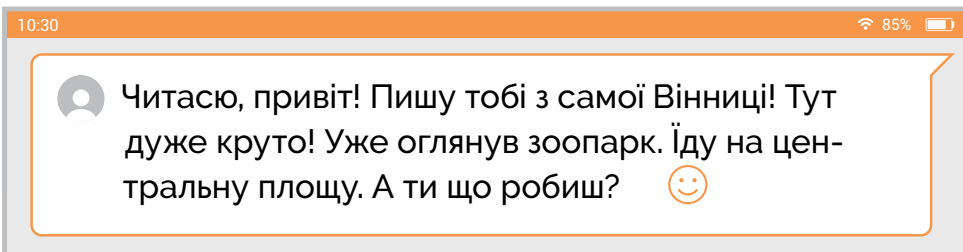

Пригадай!

У **тексті** речення розміщені в певній послідовності й пов'язані за змістом. Тексту притаманні цілісність і завершеність. До нього можна дібрати заголовок.

2. Дослідіть три записи. Які з них є текстами? Доведіть.

Улюбленим місцем для сімейного відпочинку та дозвілля у Вінниці є Подільський зоопарк! Одних купують, інших вимінюють на **приплід**. На території є й дитячі майданчики та зелені куточки.

Смачні мандри

Славно Петрик мандрував — до Варшави він злітав.
Їв смачні медові пляцки,
марципаном смакував.

Залізницею гайнув
через Відень у Стамбул.
Вафлі спробував спочатку,
потім чаю проковтнув.

Встиг відвідати Париж...
— Синку! Ти ще й досі спиш?
Час проґавив для сніданку!
Натщесерце не навчиш...

— Не турбуйся, —
син сказав.

Уві сні я мандрував.
І наївся, і напився,
і країни повивчав!

За віршем Євгенії Пірог

Кожен текст має тему й основну думку.

Тема — це те, про що йдеться в тексті.

Основна думка (ідея) — те головне, що автор хотів донести до читачів.

3. Визнач теми текстів, які є у завданні 2.

4. Пограйте в гру “Що чую, те й роблю”.

- Складіть список можливих команд. Ось кілька ідей:

— Кружляйте.	— Чхайте.
— Плавайте.	— Спіть.
— Плачте.	— Вклоняйтеся.
— Плескайте в долоні.	— Танцюйте.

- Гравці довільно рухаються кімнатою. Будь-якої миті хто завгодно вигукує одну дію зі списку. І всі (разом із тим, хто вигукнув) виконують цю дію, поки хтось інший не дасть наступну команду.

- Після кількох раундів додайте до списку більше дій.

1. Прочитай уривок. Доведи, що це — текст.

Дивовижні мандрівки тварин

За твором Кріса Пакхема

Щороку мільярди тварин переміщуються з однієї частини нашої планети до іншої. Ссавці, земноводні, плазуни, риби, птахи та комахи ідуть, пливуть або летять до інших місць планети. Це явище називають міграцією. Деякі тварини мігрують узимку на південь, щоб перечекати там до весни. Інші мандрують, щоб знайти собі пару або краще місце для появи потомства. Де б ти не жив, ти можеш побачити тварин-мігрантів.

Сині кити мігрують до теплих тропічних вод, щоб народити дитинчат. Коли маленькі китенята підростають, разом із родиною вони повертаються в полярні моря, щоб досхочу наїстися планктону та риби.

У печерах в американському штаті Техас мешкає близько 20 мільйонів бульогових кажанів. Щоночі вони вилітають із печери, щоб поживитися жуками та іншими комахами. А взимку всі кажани мігрують на південь, де тепло та вдосталь їжі.

Донедавна багато птахів на зимівлю відлітали до Африки. Однак через зміну клімату деякі пернаті, наприклад центральноевропейські чорноголові кропив'янки, тепер летять до Великої Британії. Навесні птахи повертаються звідти раніше, ніж із далеких південних країв. Тому вони знаходять найкращі місця для гніздування.

Зміна клімату впливає на міграцію тварин у всьому світі... Можливо, невдовзі деякі з них зовсім припинять подорожувати, а інші, навпаки, розпочнуть свої мандрівки.

Переклад з англійської Валерії Делегач

2. Яка інформація з тексту вже була тобі відома? Яка виявилася новою? Про що хочеться дізнатися більше? Як це можна зробити?
3. На скільки частин розділений цей текст? Про що розповідає кожна частина — абзац? Як абзаци відокремлені один від одного? Поміркуй, навіщо текст розділяють на абзаци.

Пригадай!

Абза́ц — це частина тексту, яка містить одне або кілька речень, пов'язаних однією думкою. Кожний абзац починається з нового рядка.

4. Придумайте й запишіть свій заголовок до тексту Кріса Пакхема, а потім до кожного абзацу. Це буде план тексту. План допоможе згадати, про що йдеться у творі, і переказати його.
5. Перекажи текст про міграцію тварин комусь із рідних чи друзів, які його не читали.

Знайомся: автор

Кріс Пакхем — фотограф і дослідник природи з Великої Британії. Він випустив серію телепередач для дітей про дику природу на каналах BBC та National Geographic.

4 травня 2011 року досліднику виповнилося 50 років. Коли він народився?

1. Чи цікаво тобі дізнаватися про мандрівки інших людей? Що найбільше захоплює — розповіді, читання текстів чи перегляд фотографій і відеоблогів?
2. Прочитай текст про відому українську репортерку минулого століття.

Софія Яблонська

За статтю Анни Хромової зі збірки “Це зробила вона”

Донька сільського священника зі Львівщини не надто захоплювалася “дівчачими” справами. Вона марила фотографією, кіномистецтвом і подорожами. Але, здавалося, побачити далекі країни на іншому боці земної кулі їй вдасться хіба що пробивши землю. А як інакше: вона не принцеса, не багатійка. Її родина була змушена покинути дім через Першу світову війну й поневірятися містами. Мрія далеко, а поруч — хвороби, злидні, смерть. Але глибоко в серці Зося знала: саме для неї світять зорі, для неї щоранку сходить сонце.

У вісімнадцять років Софія разом із братом взялися керувати двома кінотеатрами в Тернополі. Справа розвивалася й давала прибуток. На зароблені гроші можна було б облаштувати спокійне та комфортне життя, але не цього хотіла Софія. Натомість вона збиралася й поїхала до Парижа. Учатися.

Було нелегко. Зося вивчала мистецтво кінодокументалістики і водночас працювала прибиральницею. За кілька років таки отримала роботу, якої прагнула: стала кіножурналісткою. І вирушила у свою першу подорож — до Марокко.

Після перших репортажів стало зрозуміло: Софія знайшла своє покликання. Вона діставалася найвіддаленіших закутків світу, спілкувалася з дивовижними людьми. Її цікавили не **торовані** туристичні шляхи та відомі пам'ятки, а справжнє життя в найпотаємніших і часто небезпечних місцях нашого

світу. Південно-Східна Азія, Африка, Австралія, Нова Зеландія, Північна Америка. Полювання на тигра, весілля в'єтнамського імператора, лікування в шамана після укусу гадюки.

У своїх подорожах Софія знімала відверті кінорепортажі для європейських глядачів. І писала сповнені вражень нариси українською мовою. Її подорожні нотатки виходили друком у галицьких часописах. Молодь із нетерпінням чекала на нові оповіді про пригоди Софії Яблонської.

3. Поділіться враженнями від тексту. Прочитайте одне одному абзац, який здивував найбільше. Що могла б робити Софія Яблонська, якби жила в наш час?
4. Обери фрази, якими можна підтримати людину, що наважеться на сміливий крок. Додай свої варіанти.

— Навіщо ти це робиш?!	— Бажаю успіху!
— Я в тебе вірю!	— Ти зможеш!
— У тебе нічого не вийде!	— Не роби цього!
5. Придумай короткі влучні підписи до фото, які зробила Софія Яблонська в Індонезії у 1930-х роках. Запиши в зошиті.

6. Зробіть фотостенд “Наші мандри”. Нехай кожен принесе одне фото із сімейної подорожі і вигадє до нього влучний підпис. Розмістіть світлини на ватмані, прикрасьте малюнками. Чи захотілося дізнатися про якесь місце більше?

1. Прочитай вірш і спробуй відчувати його настрій.

Прощай, Волинь!

Прощай, Волинь! Прощай, рідний куточок!
Мене від тебе доленька жене,
немов од дерева одірваний листочок...
І мчить залізний велетень мене.

Передо мною килимі чудові
натура стеле — темнії луги,
Славути красної бори соснові
і Случі рідної веселі береги.

Снується краєвидів плетениця,
розтопленим сріблом блищать річки, —
то ж матінка-натура чарівниця
розмотує свої стобарвні нитки.

Леся Українка

2. Як гадаєш, чи давно був написаний цей вірш? Яких слів ти не чув/не чула раніше? Чи вдалося здогадатися, що вони означають? Склади та запиши речення з одним із цих слів.
3. Як почувається авторка в мандрівці? Які слова передають її настрій?
4. Що це за “залізний велетень” і “килими”, згадані у вірші? Знайди в ньому інші художні образи.

●●●●● Секретний код ●

Скористайся ключем на форзаці підручника та розгадай шифровку. Запиши вислів. Чи погоджуєшся ти з ним?

⌘αLO VOTU—O— U <αV+U ||α<αΓαϋ~
/α ZΓαZU∇@@—~ Ḃ/ <αOTξ V<α∇∧&

●●●●● Пригадай! ●

Слова або фрази, вжиті в переносному значенні, описують предмет через подібність до інших речей. Вони створюють у нашій уяві **художні образи**.

5. З чим можна порівняти гори, дорогу, річку? Запиши речення з одним із придуманих тобою художніх образів.
6. Які іменники у вірші написані з великої літери? Чому? Випиши їх у зошит.
7. Яка фраза точніше передає тему твору?
  - ☀ Україна дуже гарна, не хочеться їхати звідси.
  - ☀ Цікаво розглядати краєвиди у вікно, коли їдеш у потязі.

●●●●● Знайомся: авторка ●

Леся Українка — це **псевдонім** поетеси. Її справжнє ім'я — Лариса Косач-Квітка. Як гадаєш, чому вона взяла псевдонім?

Поетеса народилася 25 лютого 1871 року на Волині, у місті Новограді-Волинському (нині Житомирська область). Померла 1 серпня 1913 року.

Окрім рідної мови, Леся знала багато іноземних: російську, болгарську, польську, англійську, німецьку, французьку, італійську. Які мови хотілося б опанувати тобі?

8. Оберіть цікаве місце у вашому регіоні. Якщо є можливість, разом з дорослими відвідайте його або подивіться світлини в інтернеті. Напишіть колективну розповідь про вашу справжню чи уявну подорож.

Подорож у казку

Урок 16

1. Згадайте, які повісті про мандрівки ви читали. Розкажіть про них одне одному. Чи захотілося прочитати щось із того, про що розповіли однокласники та однокласниці? Де можна взяти ці книжки?
2. Прочитай уривок з повісті про симпатичних казкових істот — мешканців Долини Мумі-тролів.

Велика Подорож Мумі-троля

За повістю Туве Янссон "Комета прилітає"

У день Великої Подорожі Мумі-троль прокинувся дуже рано й відразу кинувся до вікна — подивитися, яка погода. Надворі було похмуро. Хмари низько нависали над горами, у саду не ворухився жодний листочок.

— Чмиху! Вставай! Час у дорогу! — гукав Мумі-троль. Він збіг униз сходами в чудовому настрої — почувався неймовірно хоробрим і страшенно сильним.

Мама саме споряджала дітей у мандрівку — загортала канапки. На столі у вітальні стояла купа наплічників, кошиків, пачок.

— Люба мамусю, — заблагав Мумі-троль. — Ми ніяк не зможемо все це забрати із собою. Нас засміють!

— У Самотніх Горах холодно, — незворушно відказала Мумі-мама, запихаючи до наплічника ще два светри і пательню. — Компас не забув?

— Ні. Не забув. Але хоч тарілки не клади! — наполягав Мумі-троль. — Ми планували замість тарілок використовувати зелені листя.

— Як хочеш, любий, — погодилася мама і вийняла з наплічника посуд. — Тато саме майструє пліт. Ондатр спить. А де Чмих?

— Тут, — буркотливо озвався Чмих, який зранку рідко бував у гуморі.

Біля берега річки стояв наготові пліт з піднятими вітрилами.

— Тримайтеся середини річки, — напучував Мумі-тата. — Як побачите дивну будівлю з круглим дахом, знайте — то і є **обсерваторія**. Хапайте шворку! І будьте здорові!

— Бувайте! — кричали Мумі-троль і Чмих.

Пліт поволі рушив униз течією.

— Хай вам щастить! — гукала вслід мама Мумі-троля. — Повертайтеся до неділі, пудинг чекатиме! Не забудьте одягнути вовняні штани, якщо похолоднішає!..

Але пліт саме увійшов у перший закрут **русла**, і перед мандрівниками розкинулася річка, яка манила у незвіданий світ.

3. Куди вирушили Мумі-троль і Чмих? Як це може бути пов'язано з назвою повісті?
4. Яка тема цього тексту? Добери свій заголовок до уривка.
5. Що ти дізнався/дізналася про персонажів казки з цього уривка? Чи можна зробити висновки про характер Мумі-троля, його маму, тата, Чмиха? Які саме?
6. Складіть список речей, які Мумі-троль і Чмих взяли із собою в мандрівку.
7. Обери фрази, які слід сказати тому, хто рушає в мандри.
  - Бувай. А що ти мені привезеш?
  - Щасливої дороги!
  - Бажаю приємної мандрівки!
  - Ми сумуватимемо за тобою і чекатимемо зустрічі!

1. Висловіть свої припущення про те, що чекає на Мумі-троля та Чмиха в мандрівці. Перевірте їх, прочитавши наступний уривок.

Несподівана зустріч

За повістю Туве Янссон "Комета прилітає"

Поступово береги річки ставали стрімкішими, далеко попереду виднілися Самотні Гори, що немов затіняли небо. Річка була такою ж сірою, як і хмари. Навколо панувала німотна тиша. Ані пташиного співу, ані плюскотіння рибок на плесі. І жодної обсерваторії...

Чмих викликався кермувати плотом, але швидко втомився.

— Ще довго нам плисти? — запитав він.

— Це дуже велика і важлива подорож, — поважно мовив Мумі-троль. — Не кожній крихітці дозволяється брати в ній участь.

— Але ж нічого не відбувається, — виправдовувався Чмих. — Лише сірі, схожі один на одний береги і нудьга...

Мумі-троль зітхнув і скерував пліт у наступний закрут русла. Раптом він помітив якусь дивну річ на березі річки, схожу на ясно-жовту головку цукру.

Уперше за день вони побачили щось яскраве і веселе.

— Що це там? — пожвавився Чмих. — Обсерваторія?

— Ні, — відповів Мумі-троль. — Намет. Жовтий намет. А всередині горить світло...

Підійшовши ближче, вони почули, як у наметі хтось грає на губній гармонії. Мумі-троль поволі спрямував пліт до берега, той увіткнувся в пісок і спинився.

— Агов! — неголосно гукнув Мумі-троль.

Музика вмовкла. З намету вийшов мумрик у старому зеленому капелюсі і з люлькою в роті.

— Привіт! Кидайте шворку! Чи не знайдеться випадково на вашому судні трохи кави?

— Повна бляшанка! — зрадів Чмих. — І цукор теж. Мене звати Чмихом, я подолав щонаймен-

ше сто миль і майже всю дорогу **стернувáv**. А це — Мумі-троль. Його тато сам збудував будинок!

— Он як! — мумрик зацікавлено поглянув на гостей. — А я — Нюхмумрик.

2. Перечитай перший абзац уривка. Який настрій створює цей опис? Перепиши його в зошит, змінивши деякі слова так, щоб мандрівка стала радісною.

3. Прочитайте свої тексти одне одному. Чи вдалося зробити опис веселішим? Завдяки чому?

4. Що ти дізнався/дізналася про характер Чмиха з цього уривка? А про Нюхмумрика? Намалюй мапу думок.

5. Придумай і запиши смс-повідомлення, яке могли б надіслати Мумі-тролю його батьки. А що він міг би написати у відповідь? Чим відрізняється смс-повідомлення від листа? Що люди надсилають частіше?

6. Пограйте в гру "Танок Мумі-тролів та їхніх друзів".

- Станьте в коло. Розподіліть ролі: Чмих, Нюхмумрик, Мумі-троль, Мумі-мама, Мумі-тато. Придумайте кожен для свого персонажа рух і звук.

- Перший гравець показує рух і звук 4 рази поспіль, а інші одночасно з ним повторюють. Наступний гравець повторює те, що показали попередні гравці та додає свої рух і звук. Зрештою вийде запальний казковий танок.

1. Поміркуйте, як зміниться мандрівка Мумі-троля та Чмиха, коли до них приєднається Нюхмумрик.
2. Прочитай уривок з повісті.

Небезпечна пригода

За повістю Туве Янссон "Комета прилітає"

З Нюхмумриком подорож стала набагато веселішою. Він виводив на губній гармонії пісеньки, яких Мумі-троль і Чмих ніколи раніше не чули, навчив їх рибалити вудкою. Навіть річка звеселіла, поплинула собі прудкіше, час від часу кружляючи у круговертях. Раптом течія стала дуже швидкою. Пліт рвонув уперед, немов істота, яка довго подорожувала світами і раптом відчула близькість домівки. Береги поступово сходилися до купи, гірські кряжі по обидва боки пнулися вгору, усе вищі й крутіші.

— Здається, мені хочеться опинитися на суходолі, — пробурмотів Чмих.

— Ми не можемо зараз пристати до берега, — сказав Нюхмумрик. — Доведеться покластися на волю річки, доки вона вгамується.

Але річка й не думала вгамовуватися. Береги ще тісніше зішлись до купи, втиснувши бурхливі хвилі у вузьке русло. Десь у горах грізно гуркотіло.

Мумі-троль крадькома зиркнув на Нюхмумрика, чи не страшно тому. Мумрик тримав у роті свою незмінну люльку, але вона

давно погасла. Чорні, зрошені водою скелі пролітали повз них, гуркіт набирив сили, пліт хитнувся і раптом злетів у повітря...

— Тримайтеся щосили! Ми летимо вниз! — закричав Нюхмумрик.

Мить — і лише клекіт білого шумовиння та рокотання річ-

ки. Маленькій пліт затріщав, а коли водоспад залишився позаду, знову випростався. Далі вони впливли в пільму.

— Чому так темно? — заскімлив Чмих.

Ніхто йому не відповів. Навколо стало зовсім чорно, лише біло-зелено мерехтіли на гребенях хвиль баранці. Скелясті стіни стулилися над ними склепінням, безпорадний пліт далі несло, обертаючи на круговертях.

3. Як гадаєш, куди потрапив пліт? Чи вдасться його пасажирам лишитися неушкодженими?
4. Зверни увагу, як розгортаються події в тексті. Про що йдеться на початку, у зачині? Про що — в основній частині? А про що — у кінцівці?

Послідовність подій, у яких розкриваються зміст твору, характери персонажів — це **сюжет художнього твору**.

5. Розглянь схему. Як гадаєш, який з елементів сюжету виділений у тексті?

Елементи сюжету

Зав'язка — опис обставин, за яких починається дія.

Розвиток дії — послідовність подій.

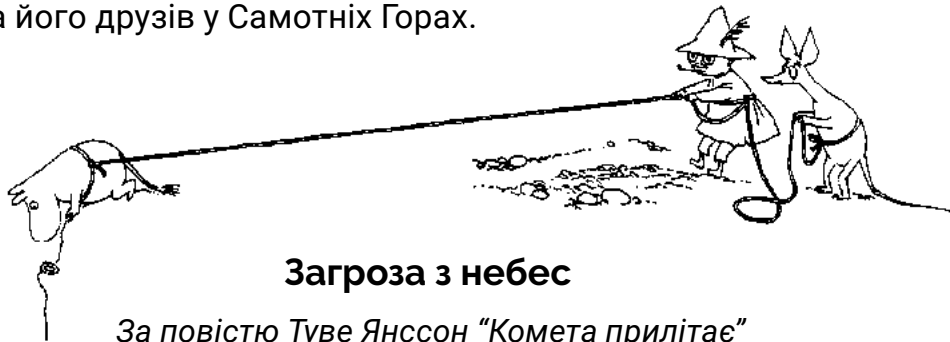
Кульмінація — момент найвищого напруження.

Розв'язка — завершення подій, результат.

6. Знайди всі елементи сюжету в тексті уривка.

1. Припустіть, що відбувалося з мандрівниками після зустрічі з водоспадом.
2. Дізнайся про ще одну пригоду Мумі-троля та його друзів у Самотніх Горах.

Загроза з небес

За повістю Туве Янссон "Комета прилітає"

Наступного ранку в наметі було страшенно холодно. Нюхмумрик саме заварював чай, коли повідомив:

— Нині ми видряпаємося на найвищу вершину.

Усі троє спиналися вгору вузькою крученою стежкою, пов'язані між собою страховою мотузкою. Над ними здіймалися древні гігантські гори, а навколо було пустельно й жахливо самотньо. Поміж голими скелястими вершинами ширяв, широко розпроставши крила, **кóндор** — єдина жива істота в цьому безгомінні. Час від часу птах повертав голову з гачкуватим дзьобом і зиркав холодними очима. Він завис просто над ними.

— Що він замислив? — стурбувався Чмич.

— У нього лютий вигляд, — пробурмотів Мумі-троль. — Боюся, він надумав нас...

— Летить сюди! — несамовито зойкнув Нюхмумрик.

Усі троє кинулися до скелі. З пронизливим свистом кондор шугонув на них. Друзі втиснулися в крихітну западинку в прямовисній стіні, міцно вчепившись один в одного і в безпорадному жаху чекаючи найгіршого. Ось знову! Кондор налітав, наче буря. Аж раптом усе стихло. Дрібно тремтячи, вони висунули носи з свого сховку. Далеко внизу під ними ширяв, широко кружляючи, кондор.

— Засоромився своєї невдачі, — пояснив Нюхмумрик. — Кондори дуже горді. Вдруге сюди не поткнеться.

— Кондор! Водоспад, що падає під землю! — гарячкував Чмич. — Забагато колосальних пригод для такого крихітного звірятка, як я!

— Найколосальніша пригода ще попереду, — заспокоїв його Мумі-троль.

Переклад зі шведської Наталі Іваничук

3. Яке враження справляють на тебе пригоди Мумі-троля та його друзів: тобі цікаво чи надто страшно? Чи хотілося б тобі пережити такі моменти в мандрівці?
4. Який елемент сюжету виділений у тексті? Вибери з нього одне речення, запам'ятай його та продиктуй однокласнику/однокласниці. Перевірте, чи все записано без помилок.
5. Знайди в тексті фрази, які передають страх персонажів.

●●● Ось як можна ще сказати! ●●●

Висловити почуття також допомагають **фразеологізми** (вислови з прихованим значенням).

Страшно — душа в п'яти тікає, волосся дибки стає, кров холодне, мороз іде спиною, жах проймає.

6. Опиши себе чи будь-кого іншого в лячній ситуації так, щоб читач зрозумів, що відчуває персонаж.

●●● Знайомся: авторка ●●●

Туве Янссон — фінська письменниця та художниця. Вона сама малювала ілюстрації до своїх книжок. А вперше зобразила Мумі-троля як маленького бегемотика вдома на стіні, коли передражнювала брата.

Народилася авторка 9 серпня 1914 року і прожила майже 87 років. Дізнайся, скільки творів про Мумі-троля вона написала за своє життя.

Наш театр

Об'єднайтеся в групи та підготуйте виставу за повістю Туве Янссон "Комета прилітає".

Підготовка акторів

- Згадайте три гри, які пропонувала Режисерка цього місяця. Пограйте в них знову, але з іншими партнерами. Чи однаково грають різні люди?
- Оберіть для інсценування один із чотирьох уривків, які ви прочитали. Що можуть говорити персонажі? Як вони мають рухатися?
- Розподіліть ролі.
- Продумайте репліки своїх персонажів. Не обов'язково дослівно повторювати написане в тексті, головне — передати зміст і емоції.
- Проведіть гру-репетицію, а потім покажіть мінівиставу глядачам з інших груп.

●●●●● Майстерня лялькар ●●●●●

Пластилінові ляльки

- Зліпіть із пластиліну персонажів казкової повісті. Наприклад, таких, як на фото.

Підготовка декорацій

- Створіть прості декорації. Наприклад, відріз синьої тканини може бути річкою, коробка — скелею, а складений аркуш — наметом.

Обмін враженнями

- Обговоріть інсценівки. Чи однаковий вигляд мають Муї-тролі, яких зліпили різні діти? Чому?
- Коли кілька груп інсценували один і той самий уривок, чи були їхні вистави однаковими? Чому? Чим вони відрізнялися? Які вдалі ідеї втілила кожна група?

Зазирни у минуле

Уроки 21, 22

- Прочитай і порівняй дві легенди зі збірки “Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини” (упорядник — Віктор Чабаненко). Легенди записані у 1886 і 1887 роках від мешканців двох сіл Дніпропетровщини.

Діти Лимана

У Лимана було двоє дітей: син Дніпро і донька Десна. Поста- рив Лиман і осліп. Брат був старшим, але Десні кортіло першою вирушити з дому.

У Дніпра руки були волохаті, а в Десни — ні. Вона наділа вов- няні рукавички і пішла просити в батька благословення на до- рогу. Лиман взявся за її руки і благословив.

Десна тоді пішла вперед і давай ставити високі гори та скелі, щоб не було братові проходу.

Прийшов до Лимана Дніпро.

— Благословіть, — каже, — тату, в дорогу!

— Я ж тебе, синку, вже благословив...

— Ні. Я не приходив. То вас обдурила сестра!

Поблагословив Лиман і каже:

— Ну, доганяй же сестру!

Дніпро порозвертав гори, скелі, догнав сестру і пішов із нею поруч: він — по правий, вона — по лівий бік...

Дніпро по правді робить: прочищає глиб, дає дорогу суднам, а Десна — ні: вона ставить коси і засипає річку піском. У Дніпра вода бистра, а в Десни — тиха.

Дніпро і Десна

Дніпро і Десна — це брат і сестра. Вони були колись людьми. Як вирости, батько й мати поблагословили їх у дорогу. Змови- лись брат і сестра вийти ранком і полягали спати.

Десна любила спати — і проспала ранок, а Дніпро проки- нувся на світанку, порозвертав гори, порозчищав гірла і пішов степами. Десна прокинулася — аж брата немає. Вона тоді пус- тила ворона вперед і побігла слідом.

Летить ворон і, як тільки наздожене Дніпро, всякий раз і крякне. Що поверне Десна до Дніпрового гирла, то він убік — і подався далі. Багато разів Десна підвертала до Дніпра, багато разів повертав він убік: тому він такий і кручений...

На ворона напав рябець і давай битися. Чи довго били- ся, чи ні — Дніпро добіг до моря. Як почула Десна од ворона, що Дніпро далеко, — прихилилася до брата і злилася з його гирлами. Тепер вона тече лівою стороною, а Дніпро — правою.

Де є острови і скелі серед річки, там розходяться Дніпро з Десною. Ясного дня видно, де Дніпро, а де Десна: у Дніпрі вода синя, а в Десні — мов жовта; Десна тече тихо, Дніпро — прудко.

- Намалюй у зошиті два кола, що перетинаються. У лівому запиши відмінні риси першої легенди, у правому — другої, а посередині — те, що в них спільного. Чи однакові в них кін- цівки? Чому можуть існувати кілька версій однієї легенди?
- Які особливості легенд можна помітити в цих текстах?

Пригадай!

Легенда — народна фантастична оповідь, пов'язана з певною місцевістю, героєм чи історичною подією. У легенді факти поєднуються з вигадками.

- Які слова в тексті написані з великої літери? Чому? Випиши географічні назви в зошит.
- Дізнайтеся легенди свого краю і розкажіть їх у класі.

1. Поміркуйте, що у прадавні часи було так само, як зараз, а що — геть інакше. Поділіться одне з одним своїми міркуваннями.
2. Прочитай уривок із казки про давні часи.

Випадок на риболовлі

За казкою Редьярда Кіплінга “Як було написано першого листа”

Давно-давно, ще за непам'ятних часів ходив собі по землі звичайний первісний чоловік. Він жив у печері, майже не носив одягу, не вмів ні читати, ні писати, ще й не хотів цього вчитися, і коли не знав голоду, почувався цілком щасливим. Звали його Теґумай Бопсулай, що означає “Чоловік-який-і-кроку-не-ступить-спохвату”, однак ми, серденько моє, зватимемо його просто Теґумай, бо так коротше. Жінку того чоловіка звали Тешумай Тевіндро, що означає “Жінка-яка-забагато-питає”, однак ми зватимемо її просто Тешумай. А свою донечку вони нарекли Таффімай Металлумай, що означає “Неслухняна-дівчинка-яку-годиться-наляскати”, але я зватиму її просто Таффі.

Ну, а тепер наставляй вушка і слухай!

Одного дня Теґумай узяв **остень** та й пішов через болото до річки Веґай набити на вечерю коропів, а з ним, певна річ, пішла й Таффі. І не встиг він упіймати й рибини, як ненароком поламав остень, надто сильно ткнувши ним у річкове дно.

— От і наловились! — вигукнув Теґумай.

— У тебе ж є вдома ще один, — сказала Таффі. — Дозволь мені збігати до печери й попросити його в мамі.

— Це надто далеко для твоїх пухкеньких ніжок, — відповів Теґумай. — До того ж ти можеш провалитися в болото й потонути. Зараз ми щось придумаємо.

Він сів, дістав шкіряну торбинку, повну оленьчих сухожилків, ремінців, кавалочків воску та шматочків смоли, і заходився лагодити остень. Таффі й собі вмостила на березі, спустила ноги у воду і замислилася.

— Слухай, татку, — раптом озвалася вона, — а це збіса прикро, що ми з тобою не вміємо писати, правда ж? От якби вміли, то послали б записку, щоб нам принесли інший остень.

— Таффі, скільки разів я просив тебе говорити культурно?! “Збіса” — негарне слово, хоч було б і справді зручно, коли б ми могли, як ти кажеш, написати додому.

Саме о цій порі понад річкою йшов Незнайомець. Він походив із далекого племені тевара, а тому ні слова не зрозумів із Теґумаєвої мови, але зупинився й усміхнувся до Таффі, бо вдома на нього теж чекала маленька донечка.

— Ходи-но сюди, — сказала Таффі, звертаючись до Незнайомця. — Ти знаєш, де живе моя мама?

— Гм! — відповів теварець.

— От недогадько! — вигукнула Таффі й тупнула ніжкою.

3. Які особливості імен первісних людей ти помітив/помітила?
4. Яким видом мовлення не володіли персонажі казки? Які незручності це спричиняло?
5. Як автор казки звертається до читача? Яке враження це справило на тебе?
6. Знайдіть у тексті окличні речення. З якою інтонацією їх треба промовляти? Прочитайте їх уголос відповідно.
7. Запиши в зошит речення, яке тебе насмішило.

1. Уявіть, як можуть спілкуватися Таффі та Незнайомець. По черзі спробуйте пояснити щось одне одному без слів. Чи вдалося вам порозумітися?

2. Прочитай продовження твору.

Перший лист

За казкою Редьярда Кіплінга “Як було написано першого листа”

— Я хочу, щоб ти подався до моєї матері по татів остень, — вела Таффі. — Писати я, звісно, не вмію, але можу малювати, коли маю наохваті щось гостре. Позич-но мені, будь ласка, оцей акулячий зуб зі свого намиста.

Таффі простягла руку й шарпнула акулячий зуб, що висів серед кульок і зерен.

“Дуже-дуже дивна дівчинка, — вкотре подумав Незнайомець. — Акулячий зуб на моїй низці зачарований, і мені завжди казали, ніби той, хто торкнеться його без мого дозволу, тут-таки розпухне чи лусне, але ця дівчинка не розпухає й не лускає. Краще я буду ще привітніший”.

Незнайомець дав Таффі акулячий зуб, вона лягла на животик і почала малювати на шматку березової кори:

— Зараз я намалюю тобі кілька гарних картинок! На першій тато ловить рибу. А ось інший остень — той, що йому потрібен. От тільки здається, наче другий остень устромився татові в спину, але це тому, що акулячий зуб спорснув. Тепер я намалюю тебе. Насправді ти дуже милий, хоч на картинці виходиш зовсім не красенем... Ти ж не ображаєшся, правда?

“Буде, певно, грізна битва, — подумав Незнайомець, — і ця надзвичайна дівчинка велить мені покликати на допомогу великому ватажкові все його плем'я”.

— Поглянь сюди, — правила далі Таффі, виводячи на корі свій незграбний малюнок. — Оце ти, а у твою руку я вклала запасний

остень, щоб ти не забув його принести. Тепер я покажу тобі, де живе моя мама. Іди вперед, аж поки дістанешся до двох дерев (ось ці дерева), потім перейди гору (ось ця гора), а тоді рушай через болото, яке аж кишить бобрами. Я не зображала цілих бобрів, бо не вмію їх малювати, але намалювала їхні голови. Ну а це наша печера. Ось моя мама. І про всяк випадок, якщо ти все ж таки забудеш, я намалювала коло печери запасний остень. Насправді він у печері, та коли ти покажеш картинку мамі, вона тобі його дасть. Бачиш, мама піднесла руки, бо я знаю, що вона зрадіє вашій зустрічі. Правда ж, гарний малюнок? Ти все зрозумів?

Незнайомець подивився на зображення і жваво закивав головою. І метнувся, наче вітер, у кущі, а дівчинка нарешті всілася на землі, неабияк звеселена.

Ось ця картинка, яку Таффі намалювала для нього!

3. Чи зрозумілий малюнок Таффі без її пояснень? Чому?
4. Вибери фрази, якими варто скористатися, коли тобі потрібна чиясь річ. Запропонуй свої варіанти.

— Позич-но мені, будь ласка, ...

— Дай сюди ... !

— Чи можна я візьму ... ?

— Тобі це потрібне зараз? Можеш позичити?

5. Випишіть із тексту спонукальні речення. Хто їх промовляє? Кому вони адресовані?

6. Зроби інструкцію в малюнках і передай її комусь із однокласників чи однокласниць. Чи вдалося йому/їй зрозуміти завдання?

1. Припустіть, як розвиватимуться події в казці Р. Кіплінга. Перевірте свої припущення, прочитавши уривок.

Відкриття!

За казкою Редьярда Кіплінга “Як було написано першого листа”

Теґумай уже полагодив остень і пішов ловити рибу.

Тим часом Незнайомець, подолавши кілька миль, випадково натрапив на Тешумай: вона стояла біля входу в печеру й теревенила з іншими панями. Таффі була дуже схожа на Тешумай, тож Незнайомець усміхнувся привітно й простяг березову кору.

Побачивши малюнок, Тешумай несамовито заверещала й накинулася на Незнайомця. Інші пані миттю збили його з ніг і всілися на нього вшістьох, а Тешумай почала тягати його за волосся.

— Тут усе добре видно, — кричала вона. — Він сколов мого Теґумая списами і так налякав Таффі, що в неї волосся стало дибки, і наважився принести мені моторошний малюнок, аби похвалитися своїм лиходійством. Ось мій Теґумай зі зламаною рукою, а ось зграя лиходіїв (насправді то були бобри Таффі).

— Це жахливо! — пані забили в племінні барабани.

Зібралось все плем'я і постановило: Незнайомцеві треба відтяти голову, але спершу нехай покаже, де він сховав бідолашну Таффі.

Незнайомець відвів усе плем'я на берег Ваґаю. Там вони побачили, що Таффі плете віночки, а Теґумай обережно цілить полагодженим остенем у коропа.

— Ну ти й прудкий! — зраділа Таффі. — Але навіщо ти привів із собою стількох людей?

Тешумай кинулася цілувати Таффі, а потім спитала Теґумая:

— Любий, де ті лиходії, які поштрикали тебе списами?
— Ніяких лиходіїв тут не було, — відповів Теґумай. — Проходив лише оцей бідолаха, якого ви намагаєтеся задушити.
— Він приніс нам страхітливий малюнок, — мовив ватажок. — На ньому з тебе зусібіч стирчать списи.

— Я хотіла, щоб Незнайомець приніс татів запасний остень, от і намалювала його, — сказала Таффі. — Ви, здається, найдурніші люди на світі. А цей Незнайомець дуже милий.

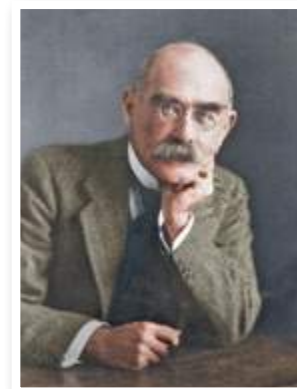
Запала тривала мовчанка. Нарешті ватажок зареготав, потім засміявся Незнайомець, опісля розлігся реготом Теґумай і реготав так, що аж беркицьнувся на землю, далі зайшлося все плем'я. Врешті ватажок сказав:

— О, Неслухняна-дівчинко-яку-годиться-наляскати, ти зробила велике відкриття! Колись люди назвуть його письмом.

Переклад з англійської Леоніда Солонька

- Прочитайте одне одному абзац, що насмішив вас.
- Знайди в четвертому абзаці фразеологізм. Що він означає? Склади і запиши з ним речення.
- Перекажи розв'язку казки і запропонуй свою версію.
- Випиши з тексту всі синоніми слова “говорити”. Склади речення з двома з них.

Знайомся: автор

Редьярд Кіплінг — англійський письменник, автор відомої казки про Мауглі та збірки казок “Як і чому”.

Він народився 30 грудня 1865 року в Індії, яка була тоді частиною Британської імперії. Помер письменник 18 січня 1936 року.

Чи мав він шанс зустрітися з Всеволодом Нестайком?

Захисникам України – слава!

Урок 26

1. Розкажіть одне одному відомі вам історії про людей, які боронили Україну в різні часи.
2. Прочитай початок п'єси. Поміркуй, чим цей твір відрізняється від казки, а що в них спільного.

Погані новини

За п'єсою Олександра Олеся
“Микита Кожум'яка”

Картина перша

Князь і князівна в палаці. Входить *джуро*.

Князь

Що сталося, джуро?
Чийсь гонець?

Джура

Атож! Від змія посланець.

Князь

Хм! Посланець?.. Від змія?..
Клич!

Джура

Такий він чорний, як та ніч!
Такий зубатий та окатий...

Князь

Дарма! Іди, зови в палати!

Посланець (входить)

Наш пан, великий волод'яр,
землі й самого пекла цар,
прислав мене тобі сказати,
що мусиш ти дочку віддати.

Посланець виходить.

Князівна

Хай я згину в пащі змія,
та в мені живе надія,
що загине й він колись,
і потоки людських сліз
згодом висохнуть росою...

Князь

Щоб нарешті ката-гада
наш позбавився народ,
джуро, скликай воевод!
Нині ввечері нарада!

Джура

Воєводи у дворі
ходять, радяться, міркують,
а у змія на горі,
кажуть, зранку бенкетують.

Джура йде.

П'єса – літературний твір, за яким у театрі створюють виставу. Текст п'єси складається з **реплік** (мовлення) персонажів і **ремарок**, що описують декорації та дії акторів. Розділи у п'єсі можуть називатися **картинами** чи **діями**.

3. Який настрій у тебе після читання уривка? Чи сподіваєшся ти на позитивний фінал твору?
4. Знайдіть у тексті два звертання. Порівняйте, як змінюється закінчення слова, коли воно стає звертанням. Зверніть увагу: під час вимови звертання виділяється паузами, а на письмі – комами або знаком оклику.
5. Напиши звертання до п'яти своїх однокласників чи однокласниць. Виділи і досліди закінчення.
6. Назви персонажів твору. Зверни увагу, як записане їхнє мовлення.
7. Прочитай ремарки (ці фрагменти п'єси написані курсивом). Що ти можеш сказати про речення, використані в них?

Знайомся: автор

Як лагідно називають Олександрів? Сашко або Олесь. Це ім'я й обрав собі за псевдонім Олександр Кандиба, відомий як поет **Олександр Олесь**.

Він народився 5 грудня 1878 року на Сумщині. Учився на ветеринара і писав вірші. Однак, познайомившись із Лесею Українкою та іншими українськими митцями того часу, остаточно вирішив стати поетом і плекати українську мову. Як гадаєш, що саме на нього так вплинуло?

Помер поет 22 липня 1944 року.

1. Уяви п'єсу Олександра Олеся "Микита Кожум'яка" на сцені драматичного чи лялькового театру. Яку роль ти б міг/могла виконувати?
2. Прочитай продовження твору.

Нарада воєвод

За п'єсою Олександра Олеся "Микита Кожум'яка"

Картина друга

Велика світлиця в палатах князя.
За столами сидять князь і воєводи.

Князь

Воєводи, в гóрі, в тузі
вас, мої і слуги, й друзі,
скликав я на раду тут...
Я не сам, увесь наш люд
просить вас пораду дати,
як державу врятувати,
як скрутити змія злість,
бо він всіх нас переїсть.

Перший воєвода

Гнулись ми,
та досить гнутись —
час до вітру
обернутись!..

Другий воєвода

Правда!
Час підставить груди:
хай що буде, те і буде —
мусить статися двобій!

Третій воєвода

Хай загине лютий змій!

Четвертий воєвода

Мусить край настати змію!

Князь

Бачу, слухаю, радію.
Але хто себе і зброю
вкриє славою ясною?

Тиша.

Дід (входить)

Воєводи! Не годиться,
щоб віддав дочку наш князь.
Треба з лютим змієм битися,
щоб не жер він більше нас.
Князю, треба вбити гада!

Князь

Ось про це і йде нарада...
Але хто б на бій пішов?

Дід

Змія б син мій поборов.

Князь

Ах, коли б він гада вбив,
я б тебе озолотив!

Дід

Не прошу нічого в тебе,
та мені його й не треба.
Я хотів лише тобі
помогти в тяжкій журбі...

Перший воєвода

Цей уб'є, напевно, гада!..

Князь

Що ж... Скінчилася нарада,
дуже ви допомогли...
Але є ще в нас орли,
та не тут, не в цій палаті,
а в мужицькій простій хаті!

*Князь виходить, за ним
і воєводи з ніяково
похиленими головами.*

Картина третя

*Подвір'я Кожум'яки.
Сини та батько при роботі.*

Гонець (вбігає)

Люди добрі! Лихо в нас!
Прилетів на крилах гад
і князівну вкрав з палат!..

Усі наче закам'яніли.

3. На що розраховував князь, коли скликав раду? Чому воєводи не зголосилися вийти на бій зі змієм? Які слова сказав князь воєводам, маючи на увазі протилежне? Промов їх із відповідною інтонацією.
4. Знайди в тексті антоніми до слів: "радість", "добрий", "вороги", "почалася". Запиши слова-антоніми парами.
5. Оберіть одного персонажа і по черзі потренуйтеся виразно промовляти його репліки. Повторіть читання, намагаючись запам'ятати текст. Похваліть одне одного за вдалі інтонації, обміняйтеся порадами, якщо маєте цікаві ідеї.

1. Дізнайся, як закінчилася п'єса про змія.

Добро перемагає!

За п'єсою Олександра Олеся "Микита Кожум'яка"

Картина четверта

Майдан за містом. Удалині на горі химерний замок змія з різноколірними вікнами.

Чоловік

Посеред дня
на крилах змії прилинув,
князівну ухопив
і, наче в прірву, згинув.

Перша дівчина

Я бачила в дворі
Микиту Кожум'яку:
сміється, крутить вус —
ні крихти переляку!

Друга дівчина

В палац! До замку йде!
Ой лишенько! Ой горе!
Та що ж це буде з ним?
Та він же не поборе!

Перший парубок

Погляньте! Став, як дуб,
і стукає в ворота...
Змій виглянув з вікна
і сипле іскри з рота!

Чоловік

Ой, гляньте, гляньте! Змій!

Перша дівчина

Ой лишенько, дивіться!

Друга дівчина

Який страшний та злий!
І в сні такий не сниться.

Другий парубок

Посипав іскри змії,
горять, вгорі літають,
мов снігом золотим,
вітри у полі грають.

Третій парубок

Дивіться, буде щось:
Микита наступає,
тримає булаву,
змій лапи потирає.

Гук від удару.

Ага! Ото дістав!

Четвертий парубок

Дісталось і Микиті!

Дід

Це, мабуть, перший бій
такий на цілім світі.

Чоловік

О, як розгнівався змії!
Пустив, дивіться, пару,
мов курява знялась...
О, знову кинув жару!

Перший парубок

Не видно ані-ні!
Вся площа димом вкрита...

Пауза.

Дивіться: змії упав!

Другий парубок

Спіткнувся і Микита.

Третій парубок

Погляньте: змії звалився!
Це, певно, добре вшкварив!
Микита змія взяв,
ще раз об землю вдарив.

2. Який прийом використав автор, щоб показати в п'єсі двобій Микити і змія? Як про це було б написано в казці?
3. Знайди кульмінацію твору. Що ти відчуваєш, читаючи її?
4. Вибери з тексту речення, запам'ятай його та продиктуй партнеру/партнерці по завданню. Перевірте, чи все записано без помилок.
5. Подивись [тізер](https://svitdovkola.org/um3/media3) до мультфільму "Микита Кожум'яка".

svitdovkola.org/um3/media3

Чим сюжет мультфільму відрізняється від сюжету п'єси?
Як відрізняються образи головного героя?

Четвертий парубок

Як мертвий змії лежить...
Лежить і не здригнеться...
Микита в боки взявся,
стоїть собі й сміється.

Народ

Слава, слава, слава!
Слава, слава Микиті!
Хай живе князь!
Хай живе Микита!

Перший парубок

Микита вже з палацу йде
і на руках виносить...

Народ

Князівну! Слава, слава!

*Микита сходить з гори
з князівною на руках.
Усі радіють.*

Наш театр

Підготуйте всім класом лялькову виставу за п'єсою, яку щойно прочитали. Запросіть на прем'єру глядачів — батьків, учнів інших класів, військових.

Підготовка акторів

- Потренуйтеся читати вголос репліки різних персонажів. Доберіть інтонації.
- Розподіліть ролі. Вивчіть свої слова.
- Проведіть кілька репетицій: спершу без ляльок, потім із ляльками, тоді додайте музику, і насамкінець — із декораціями.

Підготовка атрибутів і декорацій

- Нехай кожен зробить собі персонажа — ляльку на пальчик. Це може бути Микита, князь, дід, князівна, джури, воєводи, чоловіки та жінки (народ).
  - Разом змайструйте страшного змія та підготуйте декорації для вистави: княжий палац, палац змія, площу перед палацом змія. Виріжте з пакета з-під соку мечі для воїнів; зробіть корону чи шолом.
  - Послухайте композиції і використайте їх для музичного супроводу вистави.
svitdovkola.org/um3/media4
- Поміркуйте, коли їх варто вмикати і хто за це відповідатиме під час виступу.
- Намалюйте афішу та роздайте запрошення глядачам.

●●●●●●● Майстерня лялькаря ●●●●●●●

Лялька на пальчик

Підготуй: квадрат білої тканини приблизно 12 на 12 см; синтепон, вату чи інший наповнювач; гумку для волосся; фломастери; нитки; клей; обгортки від цукерок, фільгу та інші прикраси.

- Розклади тканину на столі, в її центр поклади наповнювач.
- Постав вказівний палець однієї руки в центр заготовки, а другою накинй тканину на руку.
- Обмотай пальчик гумкою так, щоб утворилася голова. Стеж, щоб гумка не тиснула.
- Намалюй фломастером обличчя. Приклей на голову нитки — "волосся", за бажання додай прикраси.

Вдалої прем'єри!

На гостині у бобрів

Урок 31

1. Розкажіть одне одному про своїх улюблених тварин. Які твори про них ви читали? Це були наукові тексти чи художні? Прозові чи віршовані?
2. Прочитай текст і намалюй описану в ньому сім'ю.

Розділ I, у якому бобрів стає більше

За повістю Ольги Купріян "Боброго ранку"

В одній країні на березі однієї не надто глибокої річки, чи то навіть заплави, а точніше під великою старою вербою, жило собі сімейство бобрів. Усього їх було восьмеро, а саме: баба-бобриха, дід-бобер, їхні троє неповнолітніх дітей, а також молода подружня пара бобрів із малим бобреням.

Ось про цю ще поки молоду сім'ю Бобренків і буде наша повістинка.

Маму-бобриху звать Барбара Борисівна, тата-бобра — Борис Борисович (за бобрячою традицією, син-бобер отримував таке саме ім'я, що й у батька), а малу дівчинку-бобреня називають просто — Мартуся.

Отож було їх спочатку троє: мама, тато й Мартуся. Жили вони в малій нірці за книжковою шафою всередині старої родинної нори. Аж поки одного ранку Барбара Борисівна не вирішила повідомити щось у край важливе:

— Борисе-е-е! Борисе-е-е-е-е!!!

У цю мить прокинулася й сердито закумкала жаба, а в нору просунулася татова вусата морда.

- Що сталося? Я саме лагодив греблю, яку вчора прорвало.
- Борисе! У нас буде бобреня! — прошепотіла Барбара Борисівна на вухо Борису Борисовичу й ухопилася за живіт.
- Стривай, у мене, здається, вода у вусі забобралася, — тато-бобер легенько, щоб не розбудити доньку, постукав лапою по лівому вуху. — Мені почулося, ти сказала, що в нас буде...
- ..бобреня! — закінчила за тата мама-бобриха й упала на стілець, зачепивши хвостом Мартусину рибку-пищалку. Мартуся розплющила оченята, глянула на маму з татом, усмінулася і знову заснула.
- Що ж, — сказав після невеличкої паузи тато-бобер, — значить, треба шукати нове житло.

3. Прочитай назву твору. Як авторка "погралася" словами? Які ще "боброві" слова є в тексті?
4. Як сприйняв новину тато-бобер? Чи можемо ми дізнатися з уривка про його почуття? А здогадатися?
5. Яку наукову інформацію про життя бобрів ти отримав/отримала з тексту? А що письменниця вигадала, щоб зробити оповідь казковою?
6. Знайди в уривку звертання. Чому воно так записане? Запиши, як можна звернутися до інших членів бобрової родини, чії імена відомі.

Секретний код

Скористайся ключем на форзаці й розгадай шифровку. Запиши вислів. Як ти його розумієш?

⋈⊙∇ ∽ ∕∧∇~ <ξ ∕∇α⊙⊙ =ξΓ<ξ&

Зашифруй за допомогою ключа чотири назви тварин. Чи розгадають друзі твої шифровки?

1. Прочитай, як змінилося життя у великій бобровій родині.

Розділ II, у якому сім'я Бобренків шукає собі нове житло

За повістю Ольги Купріян "Боброго ранку"

Узагалі, у бобрів зазвичай великі родини. Величезні! Барбара та Борис теж виростили в таких родинках. Ось і в тата-бобра є три старші сестри, які вже мають свої сім'ї, і три молодші брати, що живуть разом із дідом і бабою бобрами. І сам тато-бобер,

хоча й одружився торік і має свою сім'ю, мешкає разом із великою бобрячою родиною поблизу річки Здвиж. Неподалік живуть його сестри та інші родичі.

Є тільки одна проблема: усім їм якось зранку в понеділок стало тісно.

Татові молодші брати подорослішали, дідусь-бобер погладшав, бабуса-бобріха купила собі нову швейну машинку, Мартуся за ніч виросла, мама-бобріха завагітніла, і татові-бобру врешті довелося спати на підлозі. У малесенькій нірці за книжковою шафою стало так тісно, що, коли тато-бобер розкладав свою ранкову газету, мамі-бобрісі ніде було стати за його спиною, щоб почитати новини.

Тож одного дня, коли Барбара Борисівна повідомила радісну звістку, Борис Борисович зрозумів, що справа невідкладна: треба переїжджати.

Бобренки спакували свої невеличкі статки (кілька книжок, татів посібник "Збудуй сам", мамине креслярське приладдя та Мартусине розкладне ліжечко), розпрощалися з рештою родини й подибали шукати придатну для життя річечку.

2. Поміркуйте, як можуть розвиватися події твору, і придумайте свою версію наступного розділу.

3. Подивися [буктрейлер](http://svitdovkola.org/um3/media5) про цю книжку.

svitdovkola.org/um3/media5
Якщо стало цікаво, прочитай повість "Боброго ранку" до кінця.

4. Яке враження справив на тебе цей відеоролик? Чи змінилася твоя думка про книжку? Чому?

5. Вибери з тексту речення, запам'ятай його та продиктуй партнерові/партнерці по завданню. Перевірте, чи все записано без помилок.

6. Вибери фрази, якими варто скористатися, коли тобі бракує місця.

— Вставай! Я тут раніше сидів/сиділа.
— Посунься, будь ласка!
— Перепрошую, чи можна мені тут розміститися?
— Тут сидітиму я!

7. Випиши з тексту синоніми до слів: "сім'я", "збільшився", "чимала", "сповістила", "речі", "термінова". Склади речення з тими словами, які використовуєш найрідше.

8. Як ти гадаєш, прочитаний текст про бобрів — художній чи науково-популярний? Чому ти так вважаєш?

Знайомся: авторка

Ольга Купріян народилася 23 травня 1988 на Київщині й з дитинства мріяла стати письменницею. Зараз Ольга не лише створює книжки, а й навчає хлопчиків і дівчаток, які теж хочуть писати твори.

А ще письменниця розповідає про цікаві літературні новинки для дітей на сайті "БараБука".

●●●●●●●●●● Пригадай! ●

Художні тексти бувають прозові та віршовані.

1. Прочитай вірш про бобрів.

Бобер

У бобра
добра
багато:
і надворі,
і в оборі,
і в коморі,
і у хаті.
Бо охоче
дні і ночі
він робив:
він і сіяв,
він і вівяв,
і косив,
і молотив.

А тепер
бобер
на гаті —
вчить маляток-
бобреняток
майструвати.
Тихо-тихо
йде бобриха
через брід.
Бо несе родині
дві хлібини
у хустині
і обід.

Михайло Стельмах

2. Чи вдалося тобі уявити сімейство бобрів із цього вірша? Що автор вигадав про цих звірятко? Чому придумав бобрів-хліборобів?

3. Розрізни серед висловлень факт, вигадку та судження. Що з цього можна приймати на віру? З чим хтось погодиться, а хтось — ні?

- ☀ Бобри милі й кумедні.
- ☀ Бобри брудні та страшні.
- ☀ Бобри гризуть дерева та роблять греблі.
- ☀ Бобри не вміють плавати.

4. Прочитай дві скоромовки про бобрів. У якій з них більше звуків [б]? Яка з них складніша?

***

Бабрались в брудній баюрі
два бобри брунатно-бурі.
— Правда, брате бобре, добре?
— Ду-у-же добре, брате бобре!

Богдан Стельмах

***

Бавлять ранньої пори
бобренят старі бобри.
Бубонить бобер до білки:
— Бобреня боїться бджілки.

Олексій Кононенко

5. Прочитай скоромовку, яка тобі більше до вподоби, п'ять разів, а потім спробуй розказати з пам'яті. За потреби партнер чи партнерка по завданню може підказувати потрібні слова, промовляючи їх без звуку, самими губами.

6. Придумай і запиши свою скоромовку про бобрів.

7. Актори фільму "Cats" ("Коти") вивчали пластику й поведінку котів, щоб рухатися, як вони. Спробуй і ти себе в ролі різних тварин.

- Уяви себе бобром: ходи, як бобер, повертай так голову. Потім додай трохи людських рис: ходи на двох ногах, придумай бобрячий говір, обери собі ім'я й заняття. Наприклад, бобриха Блискавка — спортсменка, бобер Еклер — пекар.
- Поміркуй, характер якої тваринки схожий на твій, і "перетворися" на неї. Продемонструй свого персонажа.

1. Поміркуйте, що вам іще цікаво дізнатися про бобрів. Складіть мапу думок.
2. Прочитай науково-популярний текст і доповни складену мапу думок новою інформацією.

Є секрети у бобра

За статтю Ніни Андрусич у журналі "Джміль"

Бобри — найбільші у світі гризуни, єдині з родини бобрових, що залишилися на Землі. За розмірами подібні до собак (вага близько 30 кг, довжина тіла без хвоста 80–100 см). Живуть бобри 25–30 років, живляться лише рослинами — зеленню, квітами, гілочками, корою та корінцями, ведуть напівводний спосіб життя.

Як ці тварини пристосовані до такого сухо-мокрого життя?

Виявляється, у бобра між пальцями задніх лап є плавальні перетинки, як у качки, а передні лапи схожі на ручки і мають вправні пальчики. Широкий, як лопата, хвіст укритий роговою

лускою і під час плавання слугує за кермо, а при будівництві — за **кельму**. Ще він допомагає регулювати температуру тіла і є сховищем для поживних речовин на зиму, як горб у верблюда.

Хутро в бобра таке густе, що він не мерзне у крижаній воді. Щоб хутро не намокало, тваринки змащують його рідиною, яку виділяють касторові (мускусні) залози, розташовані внизу живота.

Коли бобер пірнає, вушка й ніздрі в нього закриваються, щоб у них не потрапляла вода. А очі затуляються прозорими плівками, ніби окулярами для плавання. Губи в бобра стуляються за передніми зубами (різцями), завдяки чому він може гризти гілки під водою із закритим ротом.

А ще в бобра великі легені та печінка, які забезпечують запас

повітря і насиченої киснем крові. Завдяки цьому тварина може лишатися під водою 10–15 хвилин і пропливає за цей час майже кілометр.

Різці гризуна постійно ростуть, бо ж сточуються об деревину. Вони дуже гострі, тому бобри здатні за кілька хвилин перегризи нетовсте дерево, а за ніч звалити навіть таке, діаметр якого сягає півметра. Та й стовбур метрового діаметра їм до снаги. Отакі боброві секрети!

3. Чи про все, що тебе цікавило, вдалося дізнатися з цього тексту? Де можна отримати більше інформації?
4. Прочитай текст іще раз. Придумай і запиши три запитання про бобрів. Хай партнер чи партнерка по завданню дасть відповіді на них. А потім перевірте, чи все правильно.
5. Чим відрізняється науково-популярний текст про бобрів від художнього? А що в них спільного?
6. Заповни таблицю в зошиті. Запиши до кожної колонки речення, які характеризують тексти різних стилів.

Факти з життя природи. Вигадані події. Розповідь про тварин. Тварини, що розмовляють. Персонажі. Точні цифрові дані. Сюжет. Художні образи. Емоційні описи. Гумор. Наукові терміни.

Науково-популярні тексти	Художні тексти
Факти з життя природи	Вигадані події

7. Зробіть спільний проект про якусь тварину — казку з ілюстраціями, інформаційний плакат, збірку віршів чи скоромовок. Презентуйте проект у класі.

Розкажи мені про осінь

Урок 36

- Прочитай, як Мовознай навчав Пишеня.

Які бувають тексти

Якось до Мовозная завітало Пишеня з новим м'ячем. І взяло-ся розповідати:

— Цей м'яч одразу мені сподобався! Він такий стрибучий, легкий, гарний, яскравий! А глянь, як розмальований: на одній смужці рожеві метелики, на другій — блакитні бабки, на третій — жовтогарячі квітки, на четвертій — жовті грибочки, на п'ятій — зелені листочки. А який слухняний — стрибає й котиться лише туди, куди треба. Просто як чарівний!

У мене колись був інший м'яч. Вийду з ним у двір — одразу ж усі збираються, і ну ж бо грати. Але одного разу хтось так його вдарив, що він полетів аж на дорогу, впав на самоскид і поїхав на ньому в невідомому напрямку. Я навіть плакало тоді. Так було м'яча шкода.

Добре, що в мене тепер є новий м'яч. З ним стільки всього можна робити. І самому гратися, і з друзями. Навіть плавати з ним можна. Тільки у футбол я ним не гратиму. Не хочу, щоб він знову потрапив на дорогу.

Мовознай уважно вислухав Пишеня і сказав:

— Дуже радий твоїй обнові. А ще мені було цікаво тебе слухати. У тебе ж вийшло три зовсім різні оповідки. В одній з них ти дуже гарно описувало свій м'яч! Це — **опис**. У другій ти розповідало про пригоду з м'ячем, і це була власне **розповідь**. А в третій — ти розмірковувало про користь м'яча. Тобто це було **міркування**.

Тексти бувають різних типів. У **розповідях** ідеться про певні події, явища, дії персонажів. В **описах** — про ознаки предметів, істот, явищ, місцевості тощо. У **міркуваннях** автор розмірковує про щось, доводить свою думку, робить висновки.

- Знайдіть у розповіді Пишеняти кожен із типів тексту. Поясніть одне одному, як ви їх визначили.

- Читася побувала в осінньому лісі й вирішила написати про це. Поміркуй, які запитання допоможуть їй скласти розповідь, опис, міркування.

☀ Чи сподобалася тобі прогулянка лісом? Яка була погода? Який вигляд мали дерева, трава, небо?

☀ Що ти робила в лісі? Де побувала спочатку, а де потім? Чи зустріла там когось?

☀ Чому ти вирішила піти до лісу? Як змінився твій настрій?

- Згадай свою мандрівку до осіннього парку чи лісу та розкажи про неї, даючи відповіді на запитання із завдання 3. Склади усно спершу міркування, потім — опис і розповідь.

- Прочитай початки різних текстів. У якому з них треба описувати павутинку, у якому — розповідати про пригоди павучка, а в якому — розмірковувати, чому павучкові страшно?

☀ Летить павучок на павутинці.
Раптом здійнявся вітер...

☀ Летить павучок на павутинці.
І летіти йому страшно, тому що...

☀ Летить павучок на павутинці.
А павутинка така...

- Продовж письмово один із текстів із попереднього завдання. Придумай цікавий заголовок і презентуй текст у класі.

1. Прочитай тексти, які діти написали про осінь.

Я люблю осінь. Вона обдаровує людей смачними фруктами, овочами, а ще грибами. Ми з дідусем любимо збирати їх у бору в погідні дні після дощу. У лісі тихо, лише листя шарудить. А як хтось із нас знайде грибочок, то дуже радіє і гукає іншого подивитися.

Мені подобається осінь. Хоча багатьох вона засмучує. Я люблю навіть дощ, тішуся, коли він шурхотить за вікном. Але мені не до вподоби потрапляти під зливу, особливо дорогою до школи.

Я люблю, коли восени зелений гай непомітно перетворюється на помаранчевий. Такого ніколи більше не буває! Осінь — дивовижна пора!

2. Чи можеш ти визначити тип кожного тексту?

Іноді в одному тексті є ознаки різних типів: розповіді, опису й міркування.

3. Підготуйся написати свій текст про осінь. Згадай приємну прогулянку, коли тобі вдалося поспостерігати за природою восени. Намалюй те, що найбільше запам'яталося.

4. Виконай завдання 5–9 і “збери” хмару слів для своєї розповіді.

5. У кожній групі синонімів знайди одне зайве слово.

- ☀ Непомітно, тихо, голосно, нечутно.
- ☀ Шурхотить, падає, шумить, шарудить.
- ☀ Коротка, довга, тривала, затяжна.
- ☀ Чудова, прекрасна, дивовижна, холодна.

6. Обери з кожної групи синонімів по одному слову для своєї розповіді про осінь. Запиши їх у хмару слів. Усно склади речення з кожним обраним словом, а потім заміни його на синонім. Поспостерігай, що змінилося.

7. Добери до кожного слова з першого рядка синонім серед слів з другого.

- ☀ Настає, обдаровує, тішить, засмучує, закінчується.
- ☀ Звеселяє, минає, починається, дає, пригнічує.

8. Усно склади речення про осінь, спочатку використавши слова з першого рядка попереднього завдання, а потім з їхніми синонімами з другого рядка. Відчуваєш, як змінюється настрій розповіді? Запиши у хмару по одному слову з кожної пари синонімів.

9. Прочитай слова та розподіли їх на три групи:

- 1) ознаки, що підкреслюють багатство осені;
- 2) ознаки, пов'язані з частими опадами восени;
- 3) слова, що передають красу і принади золотої осені.

- ☀ Волога, похмура, урожайна, багата, плодоносна, тепла, безхмарна, мокра, сонячна, дощова, щедра, погідна.

10. Додай у свою хмару по одному слову з кожної групи.

11. Розглянь свій малюнок, прочитай слова у хмарі слів і напиши текст про осінь.

1. Прочитай вірш, у якому до тебе промовляє Осінь.

Осінь

Ось я, за сосною...
Ось і листя в'яне...
Осінь я... За мною
йдуть густі тумани.

Осінь я. **Осо́ння**
листям засипаю.
Осінь... Трави сонні
долу нагинаю.

Андрій М'ястківський

2. Якою ти уявляєш осінь із цього вірша? Ось вона виходить до тебе з-за сосни. Який у неї настрій?
3. Прочитай вірш уголос. Сполучення яких звуків у ньому повторюється найчастіше? Повтори слова з вірша зі звуками [o] та [c]. Яке враження справляє це повторення? У якому темпі хочеться читати цей вірш?
4. Прочитай перше слово в кожному рядку. На який склад падає наголос у цих словах?

..... Пригадай! ●

У віршованих текстах зазвичай є **ритм** (рівномірне чергування ненаголошених і наголошених складів) і **рима** (однакове чи схоже звучання закінчень слів). Але бувають і неримовані вірші — **білі вірші**, а також **верлібри**, у яких навіть ритм є необов'язковим.

5. Випиши з вірша слова, які римуються. Обведи іменники, підкресли дієслова.

Сосною – мною. В'яне – ... . Осо́ння – ... . Засипаю – ... .

6. Прочитай верлібр. Чим він відрізняється від вірша "Осінь"? А що в них спільного?

Осіній вірш про прогноз погоди

Вкрали в осені солом'яний капелюшок.
Солом'яний капелюшок
із сонячних променів —
дарунок братика-літа.
Вона образилась...
І взяла парасольку.

Зоряна Живка

7. Якою стає погода, коли осінь надіває свій солом'яний капелюшок? А якою, коли бере парасольку?
8. Чому попри неприємну подію, яка описана у вірші, він не видається сумним? Зверни увагу на майстерну побудову вірша: перший рядочок довгий, у ньому відразу повідомляється про неприємність. Але наступні рядочки зосереджують нашу увагу вже не на ній, а на чудовому капелюшку. А чим закінчується вірш? Чому осінь не стала шукати капелюшок, а взяла парасольку?
9. Намалюй осінь з одного з віршів і вивчи його напам'ять.

..... Обережно: суржик! ●

Запам'ятай:
правильно казати "**восені**", а не "**осінню**".
Не засмічуй своє мовлення суржиком!

10. Придумайте і запишіть речення зі словом "восени", а також із подібними, що називають інші сезони.

Моя книжка

Настав час писати наступну главу твоєї книжки. Розкажи про минуле свого персонажа. Бракує ідей? Можеш скористатися моїми підказками.

Дитинство персонажа

- ▶ Як твій персонаж народився? Хто його чи її батьки?
  - ▶ Яким було дитинство персонажа? Що він чи вона любив/любила робити, коли був маленьким/була маленькою?
- ▶ Яка цікава, кумедна чи небезпечна пригода трапилася з твоїм персонажем у дитинстві?
  - ▶ Які страхи чи неприємності були в нього/неї? Як вдалося їх подолати?
- ▶ Як він чи вона вчився/вчилася в школі? Які там були уроки, які вчителі й однокласники?

Привіт, я Дора, я народилася в літку з великого ☺. В той же день з 🍪 випулися мої брати і сестри. У мене є дві сестри і троє братів, ми грали з ними в Кеча та Заморожку, навчалися готувати 🍃 з високим і плюскотілися у 🌊 до 7 років. Щоді ми тили у динозаврячу школу.

Як написати главу книжки

- Придумай усю пригоду або лише її початок. Починай записувати історію на аркуші.
- Пиши й не переривайся на жодні справи, поки не завершиш.
- Тепер відклади роботу й перепочинь.
- Згодом прочитай свій твір і виправ усе, що хочеться.
- Зверни увагу, чи не повторюються однакові слова. Заміни їх синонімами.
- Перевір правопис слів. Якщо сумніваєшся, перепитай у когось або скористайся словником.
- Подбай про оформлення сторінки: гарні шрифти, малюнки.
- Перепиши текст на сторінку своєї книжки.
- Запропонуй прочитати главу своїм близьким і друзям.

Цікава ідея

Можеш замінювати деякі слова в тексті малюнками. Так його буде цікавіше читати, а сторінка книжки матиме яскравіший і привабливіший вигляд. Порівняй:

Сонце вийшло з-за хмари. / вийшло з-за .

Вживай яскраві слова у своїй розповіді!

крихітка
холоднеча
начувайся
гайнути набурмосилася
карколомний
кремезний шкода
вигулькнув
спантеличено

Згадай перед канікулами

Урок 40

1. Розглянь інфографіку і пригадай, що ти вже знаєш про текст. За потреби почитай ще раз у підручнику або запитай в однокласників.

Типи текстів

- опис
- міркування
- розповідь

Стилі текстів

- науково-популярний
- художній

- зав'язка
- розвиток дії
- кульмінація
- розв'язка

2. Напиши короткий текст про свою мандрівку.

- Добери до нього заголовок.
- Перевір, чи доречно текст розділений на абзаци.
- Зафарбуй у тексті зав'язку, розвиток дії, кульмінацію та розв'язку олівцями різних кольорів.
- Визнач, це текст одного типу (якого саме?) чи в ньому поєднані різні типи (які?).

3. Пригадай твори, які ти прочитав/прочитала цієї осені, і дай відповіді на запитання.

- Які персонажі любили вихвалитися?
- У яких творах персонажі мандрували?
- Які відомі особистості талановито робили репортажі й фото?

4. Постав запитання до слів і об'єднай їх у три групи.

Традиція, химерний, бобер, захищає, далека, майструвати.

5. Обери два слова з попереднього завдання. Добери до одного з них синонім, а до іншого — антонім. Запиши парами.
6. Добери рими до двох слів із завдання 4. Запиши слова парами або склади віршик.
7. Розіграйте в парі одну із ситуацій. Добирайте ввічливі слова.

- Твоя подруга збирається в мандрівку на канікулах.
- Ти хочеш узяти книжку, яку читає твій однокласник.
- У вашому класі новенька.

8. Згадай вистави, які ви з однокласниками готували протягом двох місяців. Розкажи, яка роль тобі найбільше сподобалася і чому.

9. Яке із завдань тобі було складно виконувати? Чому? Поміркуй, як можна вдосконалити свої вміння.

Несподівані зміни

Урок 41

- Згадайте казки, у яких із персонажами відбувалися чарівні перетворення. Складіть список і зазначте: народна казка чи авторська, хто автор, із якої країни. Якщо не знаєте, запитайте у вчителя/вчительки.
- Прочитай уривок повісті про дівчинку Алісу, у якому йдеться про початок її шляху до великих перетворень.

Униз і вглиб кролячою норою

За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

Аліса занудьгувала, сидячи на березі без діла. Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Він добув із нагрудної кишеньки годинника й, зиркнувши на нього, поспішив далі. Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик із нагрудною кишенькою та ще й з годинником.

Аж тремтячи з цікавості, вона кинулася за ним і з розгону пірнула у велику кролячу нору...

...Униз, униз, униз... От би падати так до нескінченності! Коли це враз — гу-гуп! — і Аліса опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Аліса нітрохи не забила і швидко схопилася на ноги. Довкола було багато дверей, але всі позамикані. Аліса нашттовхнула на маленький скляний столик. На ньому не було нічого, окрім крихітного золотого ключика, й Алісі відразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від якихось дверей. Та ба! Чи то замки були завеликі, чи ключик замалий — він не підходив до жодних дверей. Однак за другим обходом вона раптом нагледіла маленьку завісочку, а за нею — дверцята заввишки з п'ятнадцять **дюймів**.

Аліса засунула золотого ключика в замок і — о, радість! — він підійшов!

Дверцята відчинилися у вузесенький прохід. Аліса стала навколішки й угледіла в глибині небаченої краси сад. І так їй закортіло вибратися з цього темного коридору між оті барвисті квітники та прохолодні водограї! Проте у дверцята не пролазила навіть її голова.

- Що в тексті здалося тобі найдивовижнішим?
- Порівняй речення. Що спільного в них усіх?

- ☀ Кролик промайнув.
- ☀ Білий Кролик промайнув повз Алісу.
- ☀ Аж тут повз Алісу промайнув білий Кролик.

- Хто виконує дію, про яку розповідається в кожному реченні? Яка ця дія? Чи змінюється основний зміст речення від додавання нових слів?

Усі слова в реченні виконують свої ролі. Одні — головну, інші — другорядну. Щоб дізнатися, яку роль виконують слова, треба поставити до них запитання.

На запитання *хто?* або *що?* відповідає **підмет**, а на запитання *що робить?* *що зробив?* *що робитимуть?* **тощо** — **присудок**. Підмет і присудок — це **головні члени речення**, його **граматична основа**.

Найчастіше **підмет** називає того, хто виконує дію, а **присудок** — саму дію.

хто? що зробив?
Білий кролик промайнув повз Алісу.

підмет ————— присудок

Решта членів речення дають нам додаткову інформацію. Вони відповідають на запитання *який?* *де?* *куди?* *скільки?* *кому?* *чим?* **тощо**. Це — **другорядні члени речення**.

1. Поміркуйте, як Аліса зможе потрапити до омріяного саду.
2. Прочитай продовження пригод Аліси.

Менше й менше

За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

Аліса повернулася до столика. Цього разу вона вгледіла там маленьку пляшечку ("Раніше її точно не було", — подумала Аліса) з прив'язаним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було видруковано: "ВИПІЙ МЕНЕ". Коли тобі пропонують "Випий мене" — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти **зопалу**.

— Ні, — сказала вона собі, — спочатку я гляну, чи нема тут де напису "Отрута".

Проте на цій пляшечці такого напису не було, тож Аліса відважилася з неї надсърбнути. виявилось доволі смачно (як пиріг з вишнями, заварний крем, ананас, смажена індичка, іриски й гарячі грінки разом узяті).

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я стягуюсь, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів. Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерщій податися до саду. Бідна Аліса!.. Біля дверцят вона похопилася, що забула золотого ключика, а коли вернула до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягтися. Вона виразно бачила його знизу крізь скло і навіть пробувала вилізти вгору по ніжці, але ніжка була заслизька. Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

— Годі! Сльозами тут не допоможеш! — наказала вона сама собі. — Раджу тобі зараз же припинити!

Аж ось її погляд упав на невеличку скляну скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: "З'ІЖ МЕНЕ".

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса. — І коли від того побільшаю, то дістану ключа, а здрібнію ще дужче, то просунуся під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю однаково.

Вона відкусила шматочок.

3. опиши почуття, які пережила Аліса, коли зменшилася, а потім — коли збагнула, що ключ лишився на столі. Знайди слова, якими можна було б її підбадьорити.
4. Обери фрази, які можна промовити самому/самій собі у скрутній ситуації. Придумай власні.

— Все буде добре, треба тільки трохи почекати.

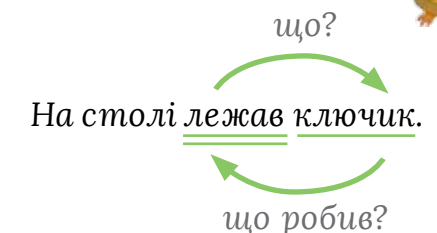
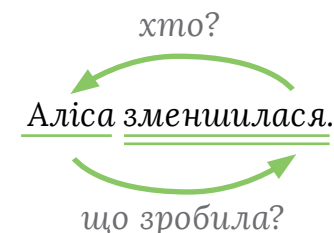
— Ну й дурень/дурепа, у мене ніколи нічого не вийде.

— Годі! Сльозами тут не допоможеш!

5. Випиши перше й останнє речення цього тексту. Знайди в кожному з них підмет і присудок, підкресли їх. скористайся порадами Мовозная.

Від підмета до присудка і навпаки — від присудка до підмета — можна поставити запитання.

6. складіть і запишіть речення, у якому підмет відповідатиме на запитання "хто?", а присудок — "що робили?".

1. Дізнайся, що трапилося з Алісою далі.

Більше й більше

За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

— Усе дивасніше й дивасніше! — вигукнула Аліса (з великого зачудування вона раптом забула, як правильно говорити). — Тепер я розтягуюсь, наче найбільша в світі підзорна труба! До побачення, ноги! (Бо ніг своїх вона вже майже не бачила — так хутко вони віддалялися).

— О, бідні мої ноженята, хто ж вас тепер взуватиме, у панчішки вбиратиме? Напевно не я!.. Тепер ми надто далеко одне від одного, щоб я могла дбати про вас: мусите давати собі раду самі!..

Тут вона стукнулася головою об стелю. Ще б пак, її зріст сягав тепер дев'яти **футів!**

Вона мерщій схопила золотого ключика й гайнула до садових дверцят.

Бідолашна Аліса! Єдине, що вона могла зробити, лежачи на підлозі, — це зазирнути в садок одним оком. Надії дістатися туди лишалося ще менше, ніж досі. Вона сіла і знову зайшлася плачем.

— Як тобі не соромно! — сказала собі Аліса. — Щоб отака велика дівчинка (чим не до речі сказано?) отак розпустила рюмси! **Зараз же припини!**

Але вона все плакала й плакала, розливаючись потоками сліз, аж поки наплакала ціле озерце.

Тут до її слуху долинуло дрібне лопотіння ніг. То повертався Білий Кролик: вишукано вбраний, із парою білих рукавичок в одній руці і віялом у другій.

— Перепрошую, пане... — звернулася Аліса.

Кролик аж звився на місці — кинув віяло й рукавички, і дременув у темряву.

Аліса підняла одне й друге, і стала обмахуватися віялом: задуха в коридорі стояла страшенна.

— Який божевільний день! — сказала вона. — Ще вчора все йшло нормально!..

Із цими словами вона опустила очі і з подивом помітила, що, розмовляючи сама з собою, натягла на руку одну з Кроликових білих рукавичок.

— І як це мені вдалося? — майнуло в неї в голові. — **Напевно, я знову меншаю?**

Вона звелася й пішла до столика, аби примірятись: так і є — вона зменшилася до двох футів і швидко меншала далі. Причиною, як незабаром з'ясувалося, було віяло в її руці, тож Аліса прожогом його відкинула: ще мить — і вона зникла б зовсім!

2. Що в цьому уривку було для тебе несподіваним? А про що ти вже здогадався/здогадалася?
3. Уяви себе на місці Аліси. Розкажи, що б ти відчував/відчувала в такій ситуації.
4. Прочитай опис Кролика. Які нові деталі з'явилися?
5. Випиши з тексту фразеологізм, який означає "розплакалася". Чи вживатимеш ти його? Якщо так, то в яких випадках? Якщо ні, то чому?
6. Перепиши в зошит виділені в тексті речення: спершу питальне, потім розповідне і насамкінець — спонукальне. Пригадай, що ти знаєш про ці типи речень. У перших двох реченнях підкресли граматичні основи.
7. Склади й запиши в зошит одне речення про Алісу, а друге — про Кролика. Знайди в них підмет і присудок, а потім запропонуй зробити це однокласнику/однокласниці. За спільною згодою підкреслить у реченнях головні члени.

1. Прочитай продовження пригод Аліси.

Знову маленька

За твором Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

— Ху-у! Ледь урятувалася! — сказала Аліса, вельми налякана цими змінами, але й невимовно рада, що живе ще на світі. — А тепер — до саду!

І вона чимдуж помчала до дверцят. Та ба! Дверцята знову виявилися замкнені, а ключик, як і перше, лежав на скляному столику.

"Кепські справи, — подумала нещасна дитина. — Ніколи-ніколи я ще не була такою манюсінкою! І треба ж отаке лихо на мою голову!"

На останньому слові вона посковзнулася і — шубовсть! — по шию опинилася в солоній воді.

Спочатку вона подумала, що якимось дивом упала в море. Проте вона хутко здогадалася, що плаває в озері сліз, яке сама наплакала, ще будши велеткою.

— І чого було аж так ридати? — бідкалася Аліса, плаваючи туди-сюди в пошуках берега. — За те мені й кара!.. Ще потону у власних сльозах! Ото була б дивина! Щоправда, сьогодні все дивина.

Тут Аліса почула, як поблизу неї хтось хлюпочеться. Спершу вона подумала, ніби то морж чи гіпопотам, але, згадавши, яка вона тепер маленька, зрозуміла, що то — звичайна миша, яка теж звалилась у воду.

— О, Мишо, чи не знаєте ви, де тут берег? Я вже дуже стомилася плавати, о, Мишо!

Миша пильно глянула на Алісу й ніби підморгнула їй крихітним очком, але не озвалася й словом.

Переклад з англійської Валентина Корнієнка

2. Як гадаєш, чи вдасться Алісі потрапити до чарівного саду? Що там може на неї чекати?
3. Перекажіть одне одному події, які сталися з Алісою. Нехай хтось розповідає від імені кролика, хтось — від імені миші, а хтось — від імені ключа.

4. Перепиши речення в зошит, визнач у них підмет і присудок. Доповни речення другорядними членами. Поспостерігай, що змінилося.

☀ Аліса плавала.

☀ Хлюпочеться миша.

5. Якщо тобі цікаво дізнатися про інші пригоди Аліси в Країні Див, прочитай цю книжку до кінця. Якщо не маєш такої вдома, то можна купити її в книгарні, взяти в бібліотеці або позичити у знайомих. А ще можна послухати аудіокнигу.

svitdovkola.org/um3/media6

6. Зазвичай у мюзиклах про персонажів розповідають у піснях. Заспівайте імпровізацію про пригоди Аліси на будь-яку мелодію. Наприклад, так: "Одного дня Аліса побачила білого Кролика й побігла за ним. І впала в нору..."

●●● Знайомся: автор ●●●

Льюїс Керрол — це псевдонім Чарльза Доджсона. Письменник народився 27 січня 1832 року в Англії і прожив там усе життя — до 14 січня 1898 року.

Він був професором математики, однак страшенно любив малювати й фотографувати, захоплювався театром. Який ще талант цієї людини помітний у творі про Алісу?

Козацька казка

Урок 46

1. Які ви знаєте казки чи легенди про козаків, про Запорозьку Січ? Розкажіть одне одному.
2. Прочитай початок козацької казки.

Нічний помічник

За твором Сашка Лірника "Казка про вдову Ганну-Шулячку, чорного козака і страшне закляття"

На околиці нашого села жила собі вдова Ганна. Чоловік її був славний козак Шуляк, та загинув у бою з татарами. Зосталася Ганна сама з маленькою дочкою Явдошкою. Тож люди на селі так і звали Ганну — Шулячкою.

Ганна була молода і вродлива, та ще й роботяща, але хіба багато жінка без чоловіка зробить? Тяжко Ганні орати. Воли не слухаються, плуг важіньний, **леміш** у землю не лізе. Помучилася Ганна до ночі, та й уклалася спати з Явдошкою на возі.

Вранці прокинулася — що за чудасія? Усе поле виоране, засіяне і **заскорбджене**. Воли розпряжені — сіно собі жують, та ще й казанок із кулешем на багатті кипить. Подивилася Ганна кругом — нікого не видно. Приїхала додому, та все дивується — хто поле виорав? А вдома дивиться — за ніч хтось тин підправив, ще через ніч хтось дров нарубав. Так, ніби хазяїн у хаті з'явився. Уже Ганні і страшно, і цікаво: хто ж це по ночах у неї хазяйнує, та знаку не подає?

Пробувала Ганна вистежити гостя нічного, але тільки-но ніч наставала, то відразу засинала аж до ранку.

Уже й місяць минув, уже й другий — а в Ганни все по ночах хтось порядкує.

Пішла Ганна до ворожки, розповіла про таємничого гостя, а та їй і каже:

— Затисни, доню, в руку великодню крашанку, що в церкві святила, то й не візьмуть тебе чари і ти не заснеш.

Зробила Ганна, як ворожка веліла, сіла в садку і чекає. Коли це заходить у двір козак високий, ставний. У руці списа тримає, а на поводі коня веде. Козак весь у чорному — шапка чорна, **кирєя** чорна, шаровари чорні, тільки лице біліє та очі горять.

Устромив козак списа в землю, припнув до нього коня, а сам жупана скинув, рукави засукав, та й заходився криничку підправляти. Та так гарно і вправно — робота ніби сама робиться, сокира в руках аж виспіває.

Задивилася Ганна на козака, аж замилувалася. Такий уже гарний та роботящий. А перед ранком заіржав кінь, копитом забив. Козак у сідло скочив, та й гей із двору.

3. Назви три факти про Ганну, які стали тобі відомі з тексту.
4. Сподобався тобі чорний козак чи видався страшним? Чому?
5. Які старовинні слова трапилися тобі в казці? Чи всі вони були зрозумілі? Про значення яких можна здогадатися?
6. Випиши з тексту або склади речення про Ганну чи козака. Підкресли граматичну основу.
7. Випиши з уривка всі форми слова "Ганна", які знайдеш. Виділи в кожному слові закінчення та основу.

Пригадай!

Закінчення — це змінна частина слова. Частина слова без закінчення називається **основою**.

Сел[о], сел[а], сел[у], сел[ом], у сел[і].

1. Прочитай, як розвиваються події в казці далі.

Страшне закляття

За твором Сашка Лірника "Казка про вдову Ганну-Шулячку, чорного козака і страшне закляття"

Розказала Ганна про нічного гостя ворожці.

— Ой, доню, недобрий то знак. Це вже якась нечиста сила до тебе внадилася. Зроби от що — придивись, де він до тебе у двір входить, і на тому місці на землі хреста намалюй. Нечистий якою дорогою зайшов, такою і вийти мусить. А той хрест його не пустить — тут його і впіймаєш. Тоді й узнаєш, хто він.

Діждалася Ганна ночі. Коли чорний козак до роботи взявся, нишком до воріт пробралася і хрест намалювала.

Під ранок козак виїжджає, а у воротах кінь дибки стає, наче на стіну наштовхнувся. Козак глянув — аж на землі хрест намальований! Зблід козак ще дужче, глянув кругом — і побачив Ганну за діжкою.

— Отак ти, Ганно, мені за добро моє платиш? — каже козак. — Згубити мене надумала?!

— Ні, козаче, не хочу я тебе згубити, а тільки хочу знати, хто ти, чому мені допомагаєш і чого ховаєшся? Чи не буде мені біди якої від тебе?

— Ні, Ганно, не буде тобі біди від мене, — каже козак. — Видно, доведеться розповісти про себе, бо як ти хреста не зітреш і мене ранок застане, то згорю на сонці. Давно те діялося... Гнала наша сотня татар, багато ми їх посікли, та ще більше не встигли. Зупинилися на ніч у цьому лісі, а мене лишили на чатах. Поснули козаки, і я задрімав. А серед ночі наскочили татари, порубали сонних запорожців, тільки я й лишився. А отаман наш за те, що через мене вся наша

сотня полягла, помираючи, заляв мене страшним закляттям, щоб я світу білого не бачив і щоб сонце на мене не світило. Так відтоді лише вночі я можу по світу ходити, а вдень ховаюся в могилі, де мої братчики лежать. А тебе, Ганно, я примітив, коли ти поле орала, і полюбив тебе одразу. Через те і допомагаю тобі, та й сам за роботою скучив, за життям людським.

Вислухала вдова козака, і так їй шкода його стало, що вона заплакала.

— Їдь, козаче, не тримаю я тебе.

Стерла Ганна хреста, і козак з конем зчезли, бо сонце вже сходило. З того часу чорний козак більше до Ганни не приходив.

2. Чи вважаєш ти справедливим покарання козака за провину? Обґрунтуй свою думку.

3. Прочитай слова у формі однини і множини. Виділи в них корені. Чи однакові вони? Скористайся порадами Мовознай.

Ніч — ночі.

Річ — речі.

Стіл — столи.

Кінь — коні.

Піч — печі.

Камінь — камені.

Корінь — це спільна частина споріднених слів, яка об'єднує їх за значенням. Щоб визначити корінь слова, треба дібрати до нього спільнокореневі (споріднені) слова.

Ніч, вночі, нічний, ночувати.

У деяких коренях при зміні форми слова чи у споріднених словах можуть чергуватися голосні звуки [o] — [i], [e] — [i].

Не сумнівайся: корінь той самий, просто звук змінився.

4. Зміни слова так, щоб у корені змінився голосний.

Сік, лебідь, осінь, село, слово.

1. Тобі цікаво, як закінчилася казка про чорного козака і вдову? Прочитай!

Геройський вчинок

За твором Сашка Лірника "Казка про вдову Ганну-Шулячку, чорного козака і страшне закляття"

Якось задиміло, загорілося село — орда татарська за ясиром-полоном примчала. Кинулися на козаків: по четверо-п'ятеро на одного. Хоч як билися хлопці наші, а таки несила впоратися. А татари вже по селу женуться, людей арканами ловлять, хати підпалюють. Похапали людей, і Ганну з Явдошкою теж, і погнали Чорним шляхом.

Дісталися ординці до лісу з полоном, та й зупинилися ночувати біля могили. І раптом така втома на всіх напала, що всі поснули. Тільки Ганна не спить, бачить — наче тінь чорна носиться — то її козарлюга на коні поміж ординців літає. Майже всіх нападників поклав козак. Ще з десяток лишилося — аж тут уже сонце сходить. Треба козакові зникати, бо згорить. А він тільки Ганні всміхнувся, вусом повів і шаблю міцніше стиснув.

Зійшло сонце, посхоплювалися татари, побачили чорного козака і кинулися всі на нього. А козарлюга колесом носить, вітряком крутиться, від стріл шаблю відмахується, аркани на списа ловить, ногами **ятагáни** вибиває. Усіх переміг.

Ганна очі руками затулила, глянути боїться, як козак горітиме. Коли чує, люди радіють. Дивиться — стоїть перед нею її любий. Жупан порубаний, шапка стрілою пробита, весь у ранах, і сміється! А сонечко на нього світить, і нічого йому поганого немає!

Обійняв козарлюга Ганну та й каже:

— Простився мені гріх мій! Пропало страшне закляття — тепер будемо ми разом!

Бо хто крові своєї за людей не шкодує, хто за правду грудьми встає, хто землю свою боронить, та ще й любить вірненько, того шабля не тне, чари не беруть і кулі від того відскакують!

2. У які моменти читання тобі було страшно? Чи вірилося тобі у щасливий кінець? Перекажи кульмінацію казки.

3. Які слова допоможуть тому, хто боїться? Обери один з варіантів і додай свої.

— Нічого страшного тут немає! Чого ти трясешся?
— Не бійся, я з тобою!

4. Що в цій оповіді було казкового, а що могло відбуватися насправді?

5. Поспостерігай, як змінюється останній звук у корені слів.

Козак — козаче — козацький.
Берег — на березі — бережок.
Вуха — у вусі — вушко.

У коренях деяких слів можуть чергуватися і приголосні звуки: [к] — [ц'] — [ч], [г] — [з'] — [ж], [х] — [с'] — [ш].

Рік — році — річний. Друг — друзі — дружба.

Муха — мусі — мушка.

6. Зміни слова так, щоб у корені з'явився інший приголосний.

Вовк, горох, восьминіг.

7. Послухай, як розповідає цю казку автор.

svitdovkola.org/um3/media7

Які твої враження від слухання? Що сподобалося?

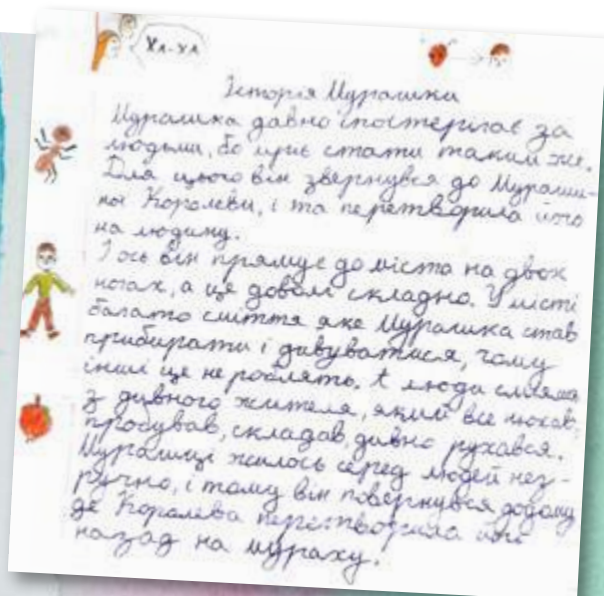
Моя книжка

Нова глава твоєї книжки буде про чарівні перетворення! Мої запитання допоможуть тобі "зв'язати" сюжет. Пригадай елементи сюжету, зазирнувши на с. 33.

Чарівні перетворення персонажа

- ▶ Що буде перетворюватися: сам персонаж, його друг або знайомий чи щось із речей?
- ▶ Ці перетворення будуть приємні чи не дуже?
- ▶ Що стане причиною перетворень: чарівний предмет (пиріжок, чарівна паличка, чарівна шапка) чи чарівна істота (ворожка, шаман, джин)?
- ▶ Які переваги здобуде персонаж або предмет, що перетворився? А які незручності чекають на нього?
- ▶ Чи легко всі сприймуть зміни? Як відреагують: дивуватимуться, сміятимуться чи й жахатимуться?
- ▶ Чи розчаклується персонаж наприкінці глави? Як саме?

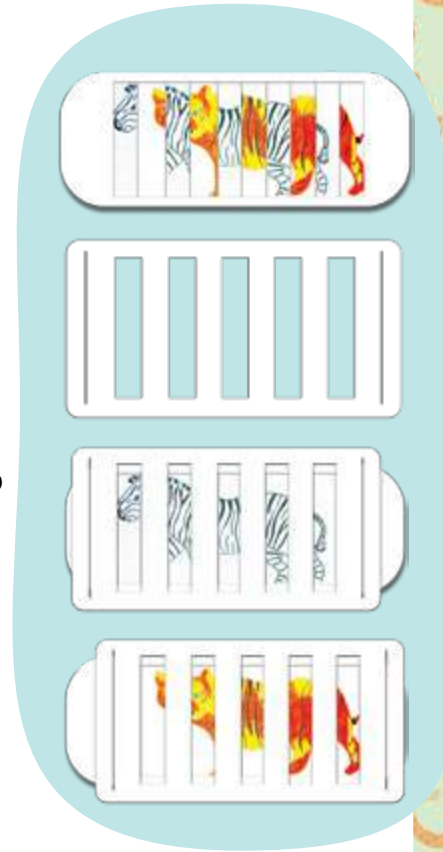
Цікава ідея

Картинки, що змінюються

Хочеш, щоб перетворення відбувалися просто у твоїй книжці? Можеш зробити рухому вставку.

Підготуй: картон, папір, лінійку, ножиці, клей, канцелярський ніж, фломастери.

- На двох однакових аркушах (10 × 5 см) намалюй персонажа до перетворення і після.
- Розріж кожний малюнок на смужки завширшки 1 см.
- Наклей ці смужки на картонну основу (15 × 5 см 5 мм) так, щоб вони чергувалися: смужка від першого малюнка, упритул до неї – смужка від другого, потім знову від першого і так далі.
- Виріж із картону рамку (10 × 6 см). Канцелярським ножем зроби в ній через кожен сантиметр отвори завширшки 1 см, а по краях – прорізи.
- Встав основу в рамку і, рухаючи її вліво–вправо, змінюй зображення!

Вживай яскраві слова у своїй розповіді!

перевтілився
чудернацький
розреготалися **ОВВА**
сполохав **ДИВОВИЖА**
несподівано **чудасія**
обернулася **химерна**

Перетворення у природі

Урок 51, 52

1. Запишіть і намалюйте три найдивовижніші, на вашу думку, перетворення у природі. Презентуйте роботу в класі.
2. Прочитай вірш про те, як літо перетворюється на осінь.

Літо

Літо прострибало жабкою,
 пролетіло метеликом.
 Літо пробігло мишкою,
 проповзло мурашкою.
 Літо проквітло квіткою,
 пристигло ягідкою.
 Літо проплюскотіло річкою,
 прокрапало дощиком.
 Літо пропахло травною,
 просюрчало цвіркуном.
 І сховалося літо від мене
 під жовтий кленовий листочок.

Оксана Луцевська

3. Що ти уявляв/уявляла, читаючи вірш? Чи з'явилося у твоїй уяві те, про що в ньому йдеться?
4. Зверни увагу на струнку будову вірша. Що в ньому повторюється? Який ефект це справляє на читача? Чому в кінці вірша повтори зникли?
5. Напишіть схожий вірш про осінь, яка невдовзі сховається від нас.
6. Прочитай вірш знову, промовляючи всі дієслова, що починаються з "про", без цієї частинки. Наприклад, замість "прострибало" кажи "стрибало". Який відтінок значення додає слову частинка "про"?

7. Прочитай, як Мовознай навчав Пишеня.

З чого складається слово

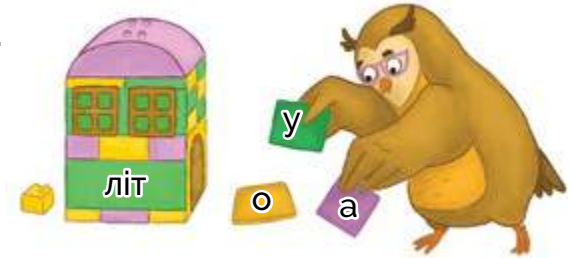
Одного разу Пишеня завітало до Мовознай та побачило, що той упорядковує свою колекцію слів.

— Кожне слово — це будиночок. Фундамент, стіни і дах — це **основа слова**. Вони стоять міцно, не змінюються.

А от килимок на вході — **закінчення** — можна змінити. Поглянь!

Було: літо, буде: літа.

Які ще килимки можуть тут бути?

Потім Мовознай почав робити з одних будинків інші! Додаючи до фасаду — **кореня** — різні деталі. І щоразу утворювалися нові слова — **спільнокореневі**!

Наприклад, перед коренем додавав балкончики — **префікси**.

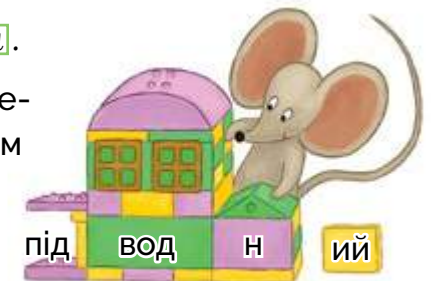
Повзе — приповзе, ліс — праліс.

Після кореня додавав верандочки — **суфікси**.

Дощ — дощик, вода — водний.

— А можна додати і балкончик, і веранду? — поцікавилася Пишеня. А потім саме придумало слово:

— Підводний!

8. Які частини слова тобі вже були відомі? А які нові для тебе?
9. Які частини слова належать до основи, а яка — ні?
10. Пограйте з частинками слів, як Мовознай і Пишеня. Запишіть утворені слова.

Про-, пере-, гриб-, -літ-, -н-, -ак-, -а, -ий, -є.

1. Намалюйте схему розвитку будь-якої рослини від весни до весни. Пронумеруйте й підпишіть етапи. Чи однакові вони в різних рослин? Порівняйте свою схему з роботами інших груп.

2. Прочитай про несподівану долю однієї насінини.

Пригода на рівному місці

За твором Юлії Смаль "Казка про Горошку"

Коли добре пригріло сонечко, а ранкова роса щедро наповіла городніх мешканців, у затишному стручку народилася малесенька Горошка. У неї було ще п'ять сестричок-горошинок. Разом вони росли, дозрівали, мріяли про те, що робитимуть, коли настане час покинути домівку. І от, коли всі зелені горошинки вирости у поважних жовтуватих пань, дбайлива рука господині збрала їх у велику миску, щоб підсушити і зберегти до зими.

Горошка вже приготувалася стрибнути в миску, аж раптом підсохлий будиночок зігнувся і вистрелив її невідомо куди. Вона спочатку не зрозуміла, що сталося, лежала і чекала, поки підіймуть. Минав час, настав вечір, Горошці було дуже незатишно одній на порожньому городі. Проте було тепло, і поступово прийшов сон.

— Ой, перепрошую, — Горошка прокинулася від того, що на неї впала важка Крапля. — Я зовсім не хотіла вас розбудити.

— Та нічого, — усміхнулася Горошка до Краплі. — Бачте, ще й умили мене.

— А чому ви тут самі? — продзвеніла кришталевим голосом гостя.

— Не знаю. Про мене забули.

— Напевно, вам дуже сумно самій?

— Сумно, — похнюпилася Горошка.

— А хочете, я побуду з вами, поки мене не покличуть на хмаринку?

— Це було б чудово.

Добра Крапля розповідала Горошці про далекі краї:

— Уявіть, в Африці зовсім немає гороху. Але є океани. Там дуже багато води! І зовсім немає землі.

— Напевно, мені було б там дуже затишно... — замріяно прошепотіла Горошка.

— Що ви, що ви! Там дуже солоня вода.

Вони балакали так, поки сонечко не пригріло, а тоді новій подрузі нашої горошинки довелося повертатися додому — з хмаринки вже кликали. А Горошка лишилася мріяти про далекі краї і про величезні океани, де зовсім не можна посадити город.

Відтоді Крапля щоранку будила подругу, вони розмовляли, жартували, а потім прощалися.

3. Обговоріть: чи добре, що Горошці випала інакша доля, ніж її сестрам? Як можуть розвиватися події?

4. Збери колекцію префіксів, виділивши їх у словах.

Підсушити, замріяно, пригріло, дозрівали, вирости.

5. Додай префікси з попереднього завдання до інших слів й утвори нові слова. Запиши їх.

Префікс — частина слова, що стоїть перед коренем.

За допомогою префіксів утворюються нові слова.

Гріти — пригріти, підігріти, відігріти, перегріти.

6. Утвори всі можливі слова, додавши до слова "летіти" ці та інші префікси. Як змінюється значення слова зі зміною префікса?

При-, пере-, по-, від-, ви-, з-, за-, до-, ...

1. Прочитай про подальші пригоди горошинки.

Затишна зимівля

За твором Юлії Смаль "Казка про Горошку"

Одного дня, після якоїсь особливо холодної ночі, Крапля не прийшла. Горошка сумно виглядала подругу, все глибше ховаючись від холоду в землю. Так минув день, другий, третій. Потім затягнув безперервний дощ. Серед стількох крапель годі було й намагатися знайти подругу. Горошка зовсім сховалася в землю, дуже хотілося спати.

— Що ти тут робиш? — почула вона сварливий голос. — Бач, що вигадала, проростати на зиму. Хто ж так робить?

— Я не навмисно, — спробувала захищатися Горошка. — Просто було волого і корінчики самі почали рости.

— Ой, і що ж з тобою робити? — з'ясувалося, що це Мишка. — І з'їсти — не з'їси, і не дати ж тобі загинути від морозів. Зробимо ось що: я посаджу тебе у своїй нірці, там тепло, ти не замерзнеш, а навесні ростимеш собі далі.

Мишка обережно дістала лапками корінчики Горошки, потім опустила її у гарненький помаранчевий горщик, присипала землю і поставила в куток затишної нірки.

— Добре, хоч не самій зимувати, — задоволено пропищала Мишка. — А ввечері ми з тобою питимемо чай.

— Дякую вам, пані Мишко, — усміхнулася Горошка. Їй було тепло й затишно. І вона напевне знала, що навесні зможе рости далі — пускати коріння, цвісти й виростити стручечки з маленькими горошинками.

А ще навесні Горошка зустріне свою негемову подругу Краплю. І вони знову розмовлятимуть про далекі подорожі, про моря й океани.

"А ще, виявляється, миші зовсім не страшні", — уже дрімаючи, подумала горошинка.

2. Придумайте, як могла продовжитися пригода, якби Горошку знайшла ворона, дівчинка Маринка, песик Гавчик чи взагалі ніхто не знайшов. Розкажіть свою версію іншій групі.
3. Знайди в першому абзаці тексту й випиши слова з префіксами *при-*, *с-*, *за-*. У п'ятому абзаці — слова з префіксами *за-*, *по-*, *при-*. Поміркуй, яких помилок можна припуститися у правописі цих префіксів.

Познайомся з "префіксами-братами" $\bar{з}$ та $\bar{с}$.

Я стою лише перед буквами:
"к", "ф", "п", "т", "х"!

А я перед цими літерами
ніколи не стою!

Не плутайте нас!

4. Додай префікс *с-* чи *з-* до поданих слів. Запиши утворені слова. Познач префікси.
Ховаємо, ловив, ламаний, творимо, шию, фотографований, пекти, лізти, робила, казати.
5. Знайди в тексті прикметник, що позначає колір. Які два синоніми є в цього слова?

●●● Ось як можна ще сказати! ●●●

Слово **помаранчевий** прийшло до нас із італійської мови, **оранжевий** — з англійської. Обидва походять від слова "апельсин". А наше українське слово — **жовтогарячий**. Вживай той із синонімів, який тобі більше до вподоби.

1. Згадайте тварин, з якими протягом життя відбуваються дивовижні перетворення. Складіть список і прочитайте іншим групам.
2. Прочитай про перетворення, що відбуваються в житті жуків.

Велике перевтілення

За твором Валентини Вздольської

Посеред роззолоченого осіннього лісу стоїть дуб. Він дуже старий, от-от упаде.

— Стр-р! Стр-р! — лунає з його стовбура.

Усередині дуба вже давно живе личинка.

— Стр-р! — стрекоче вона лапками. З личинкою щось діється...

Ліс із жовтого стає бурим, а тоді потроху осипається. Личинка змінюється теж. Вона обертається на лялечку з "ріжками" і ніжками.

Факт. У стані личинки жук-олень живе 4-6 років. Потім перетворюється на лялечку, яка за формою вже трохи схожа на майбутнього жука.

У лісі страшна завірюха. Звірі поховалися в нори й дупла. А лялечка спить собі в трухлявому стовбурі. Їй затишно й тепло.

Навесні ліс оживає, зеленіє, вкривається мереживом квітів. Після довгого сну лялечка поволі прокидається. Але вона знову змінилася!

По стовбуру вгору лізе справжній красень. У нього величезні "роги". Це жук-олень.

Жук-олень посмакував соком, що витік із дуба. Тепер він готовий до невеличкої подорожі.

Жук озирає свою колишню домівку, а тоді розпрямляє крила й летить.

— Тр-р-р!

На сусідньому дереві жук-олень бачить самичку. Але в нього є суперник. Доведеться позмагатися за її увагу.

Старий дуб досі зеленіє. У його дуплі вилупилися з яєць нові личинки. Скоро на них теж чекатиме велике перевтілення.

Факт. Жука-оленя занесено до Червоної книги України.

Щоб цей красень не зник, його слід оберігати.

3. Яка інформація з тексту була для тебе новою? Чи захотілося дізнатися більше про цих чи інших тварин?
4. Намалюй схему перетворень жука-оленя і розкажи про них.
5. Деякі префікси дуже схожі на службові слова. Прочитай речення і знайди в них цих "близнюків". У чому відмінність між ними?

☀ Я вийшов надвір.

☀ Мама змила пляму.

☀ Я дивлюся на двір Єви.

☀ Ми зробили піну з мила.

Службове слово пишеться окремо від інших слів, а **префікс** є частиною слова. Як дізнатися, що саме — службове слово, а що — префікс? Дуже просто: між службовим словом і наступним можна вставити інше слово! Наприклад, прикметник.

Я вийшов на **засніжений** двір. Ми зробили піну з **рідкого** мила.

6. Запиши в зошит речення, додавши префікси чи службові слова, сховані за осінніми листочками.

☀ стовбуру вгору лізе жук-олень.

☀ Жук розправив крила і летів.

☀ Лялечка в дуплі спить весни.

☀ Лялечка чекалася весни і перетворилася на жука.

Перетворення на кухні

Урок 56

- 1. Щодня ми власноруч здійснюємо чимало перетворень. Складіть їх список.

1. *Перетворюю брудні тарілки на чисті.*

2. *Доблю повну чашку порожньою.*

2. Прочитай про хімічні перетворення на кухні.

Хімія та їжа

За твором Юлії Смаль "Цікава хімія"

Ти, мабуть, і не здогадуєшся, що вже став справжнісіньким хіміком-експериментатором? Тож слухай. Якщо людина хоч раз у житті підсмажила чи зварила яйце, приготувала м'ясо чи картоплю, навіть посолила суп чи забула на ніч на столі склянку молока, і воно скисло, — то вже здійснила справжнє хімічне перетворення. Бо суть хімічної реакції, хімічного перетворення полягає у зміні властивостей речовини.

 Атоми однієї речовини, об'єднані певним способом, змінюють своє розташування та оточення, і утворюється нова речовина з інакшою структурою та зовсім інакшими властивостями! Не віриш?

Варячи картоплину, ми можемо спостерігати хімічну реакцію зі зміною властивостей речовини: смаку, запаху, твердості, навіть кольору. Наприклад, твердість картоплі в ході варіння зменшується в десять разів!

Видатні хіміки часто вивчали кулінарію, розмірковували, чим

можуть прислужитися мистецтву куховарства вони, науковці, які знають таємниці розчинів, структуру **молекул** і **кристалів**.

Антуан Лоран Лавуазьє, один із засновників учення про розчини, дослідив залежність якості м'ясного бульйону від його густини (напевно, це він перший сказав: що густіший бульйон, то він смачніший).

Його співвітчизник, Огюст Пармантьє, батько сучасного хлібопечення, навчив людей консервувати овочі й запропонував користуватися справжнім рослинним цукром (буряковий цукор, яким ми солодимо чай, — саме такий).

Учений Юстус фон Лібіх, автор теорій і правил, якими хіміки та фізики послуговуються донині, перший розробив молочні суміші для немовлят.

Звісно, це не всі досягнення хіміків у кулінарії, але тепер ти можеш упевнено сказати: "Все на світі є хімією, навіть варіння яйця". До речі, варіння яйця — це процес **денатурації** білка, коли прозора речовина біліє і густішає.

3. Що ти раніше знав/знала про хімію? Яку нову важливу інформацію отримав/отримала з тексту?
4. Випиши з тексту наукові слова. Чи всі вони зрозумілі тобі?
5. Поміркуй, які префікси змінюють значення слова на протилежне. Запиши пари слів. Познач префікси.

Приїхати — поїхати.

 З'єднати — ...

 Відчинити — ...

 Відсунути — ...

 Зайти — ...

6. У яких словах із попереднього завдання є апостроф? Що він позначає на письмі?

Апостроф пишеться після префіксів із кінцевим твердим приголосним перед "я", "ю", "є", "ї".

З'їзд, під'їхати, об'єднати, роз'яснити.

1. Розкажіть одне одному, які страви ви вмієте готувати самотійно чи допомагаєте готувати дорослим. Які емоції ви відчуваєте при цьому?
2. Прочитай рецепти.

Страви з яєць

З книжки Абігайл Вітлі "Кулінарна школа"

Яйця готуються дуже швидко й легко, з них можна приготувати безліч смачних і поживних страв. Окрім того, вони є у складі багатьох рецептів.

Варене яйце

1. Наповни каструльку водою до половини, постав на вогонь і дочекайся, поки почне кипіти.

2. Візьми по одному яйцю на кожну особу. Ложкою виклади яйця в каструлю. Коли кипіння стане сильним, зменш вогонь.

3. Готуй яйця 1 хвилину, якщо любиш твердий білок і м'який жовток. Щоб зварити яйце накруто, потрібно 5–6 хвилин.

Порада від шефа

За 30 хвилин до приготування дістань яйця з холодильника. Краще готувати яйця, нагріті до кімнатної температури.

Омлет

Складники: 1–2 яйця і 1 столова ложка молока на кожну особу, невеликий кубик вершкового масла, сіль, перець.

1. Розбий яйця і вилий у мисочку.
2. Додай молока, трохи солі й перцю.

3. Ретельно збий виделкою.

4. Розтопи масло у сковорідці на невеликому вогні. Вилий туди яєчну суміш і помішуй 2–3 хвилини, поки вона не стане однорідною.

Порада від шефа

До початку роботи можеш підготувати інгредієнти, які збагатять смак твого омлету. Це може бути жменя тертого сиру, смужки нарізаної шинки чи бекону, шматочки солодкого перцю та помідора, зелень.

Переклад з англійської Віри Наливаної

3. Які особливості має запис рецепта?
4. Дізнайся в дорослих чи в інтернеті рецепт своєї улюбленої страви та запиши його.
5. Обери фрази, які варто казати тому, хто їсть. Скористайся ними сьогодні щонайменше 4 рази. Поспостерігай за реакцією людей.

— Дай і мені!

— На здоров'я!

— Смачного!

— Всяк ласий на чужі ковбаси.

6. Запиши кілька речень про те, які страви сьогодні вживали ти, твої друзі й рідні, використавши дієслово "їсти" з префіксом. Чи потрібен у цьому слові апостроф?

7. Пограйте в гру "Одного разу на кухні".

- Згадайте цікаві чи кумедні ситуації, які траплялися з вами чи вашими знайомими під час приготування або вживання їжі.
- Оберіть ту, яку покажете іншим групам.
- Розподіліть ролі.
- Поміркуйте, як інтонацією та мімікою передати почуття вашого персонажа.
- Покажіть сценку іншим групам.

1. Прочитай текст про трагічні часи, які довелося пережити українському народу.

Коли не стало хліба

За твором Зоряни Живки "Ангел на ймення Грушка"

З найперших моїх дитячих споминів золотою ниткою простують пахощі свіжого хліба. Чудовий, неповторний запах чарівною хмарою розлітався по всьому обійстю й виманював мене навіть із найцікавішої забавки. Вломити хрумку скоринку, відчутти кінчиками пальців пружну силу хлібного тіла — допіру з вогню, він ще палав тією неземною міццю чарівної стихії.

Але я не любила їсти. І снідати, і обідати, й вечеряти видавалося мені непосильною працею. Здавалося, я ніколи не була голодна.

Бабуся моя знала все на світі. Крім казок. А я того вечора ніяк не хотіла засинати без казки. Врешті не витримала й вигукнула:

— Ну то прочитайте! Мама ж книжку лишила!

Але бабуся відповіла зовсім дивно:

— Та я, дитинко, не вмю читати...

Я завмерла. То була якась зовсім не-сусвітня річ: БАБУСЯ НЕ ВМІЛА ЧИТАТИ!

— Бабусю, так не буває, щоб людина не вміла читати! Усі вмюють читати! Навіть я.

— А я от не вмю...

— Хіба вас мама не вчила читати?

— І мати моя теж неписьменні були.

— А чого ж ви до школи не пішли?

Бабуся закам'яніла. В її завжди теплих сонячних очах застигла скорбота, така сива й гірка, мов полин.

— Не питай, дитино... — бабуся дивилася вже не на мене, а в якусь далеку далину, далину минувшини. — Тоді прийшло на людей страшне лихо. Голод прийшов...

Від слів "прийшло лихо" я зіщулилася під ковдрою, скоцюбившись клубочком, як наші кошенята. Я уявила те Страшне Лихо —

високе, сіре, кошлате — як воно прийшло в село й налякало усіх: і дітей, і дорослих, і навіть котів-собак.

— Бабусю, як це "голод прийшов"?

— Не стало, що їсти...

— Як це "не стало, що їсти"? Хіба ви не мали поля, не мали городу? Хіба тоді не садили картоплі?

— Садили, дитино, сіяли... І родила земля наша, рясно родила. Та прийшли лихі люди й усе забрали, до зернини забрали. А тоді прийшов голод.

— Й у вас не було хліба?

— Не було хліба...

Я дивилася на бабуся широко розплющеними очима і ніяк не могла зрозуміти: як це можна, щоб у дітей не було хліба. Можна жити без шоколаду, хоча й тяжко, можна протриматися без бананів і помаранчів... Але без хліба? Бабуся раптом подивилася на мене:

— Ой дитино! Що це я тобі проти ночі розказую... Спи вже, спи.

Я лежала, згорнувшись під ковдрою, і мріяла, що колись винайду машину часу й на всі гроші куплю в крамниці хліба — свіжого, теплого, чорного й білого, і віднесу тим людям, що жили, коли моя бабуся була дівчинкою.

2. Як змінювалися твої почуття від початку до кінця тексту? Намалюй у зошиті послідовність **емоджі**.
3. Що ти знаєш про Голодомор в Україні? Хто тобі розповідав про це? Чому важливо знати про те, що відбувалося в нашій країні колись?
4. Намалюйте плакат до Дня пам'яті жертв голодоморів, що припадає на четверту суботу листопада. Які слова доречно написати на плакаті? Що намалювати?
5. Обери з тексту два прикметники. Склади й запиши з ними речення. Яких іменників стосуються прикметники в тексті? А що вони описують у твоїх реченнях?

1. Прочитайте прислів'я та приказки про хліб. Обговоріть, що вони означають. Яке значення мають у них слова "голова" та "кланяйся" — пряме чи переносне?
- ☀ Як хліб буде, то й усе буде.
  - ☀ Хліб — усьому голова.
  - ☀ Землі кланяйся низько — до хліба буде близько.
  - ☀ З полови хліба не спечеш.
2. Придумай і запиши гарний вислів про хліб.
3. Прочитай вірш про секрети малої зернинки.

Зернина

У пшеничній зернині
більше як сто казок, —
у пшеничній зернині
схований колосок.

А в тім колоску — пів жмені зерна.
А з того зерна колоски довжеленні
знову добуде сила земна.

А з тих колосків — решето зерен,
а з решета зерен — зерен мішки.
А далі, а далі світ ясен і зелен
вінком обів'ють золоті колоски.

І хліб наш, і хлібом осяяна пісня,
і місто, й веселка нового моста,
і все те, що є і що буде опісля,
в зернині було, із зернини зроста.

Дмитро Павличко

4. Що ховається у пшеничній зернині? Як із неї можна отримати мішки зерен? А ціле місто?
5. Знайди у вірші службові слова, схожі на префікси.

Службові слова, схожі на префікси, — це **прийменники**. Їх так називають, бо у реченні вони стоять при іменниках і служать для зв'язку слів.

До, від, за, без, в, під, при, про тощо.

Є й інші прийменники: для, після, через, біля та інші.

6. Доповни таблицю в зошиті своїми прикладами.

Префікс до-	Прийменник до
Добуде	До хліба
Дозбирати	До Івана

7. Простеж, яке спільне значення мають усі дієслова з префіксом до-. На що вказує прийменник до? Чи можна переплутати префікс і прийменник? Чим відрізняється їхній правопис зі словами?

Знайомся: автор

Дмитро Павличко — український поет і перекладач. Народився 28 вересня 1929 року на Івано-Франківщині.

Для дітей написав збірки віршів "Плесо", "Де найкраще місце на землі". А ще він автор слів популярної пісні "Два кольори". Чи доводилося тобі її чути?

Секретний код

Розгадай шифровку. Запиши вислів у зошиті. Як ти його розумієш?

Îϣϣξ— ⊙=∕⊙ ∕∧∧∩∩⊙ ∥ ∟ξ =⊙∟⊙ ∟∧
∥∩ξ∩⊙∩

Наш театр

На сцені — театр рук! Зробіть ляльки, інсценуйте вірші про тих, хто по-різному ставиться до їжі.

Про дівчинку, яка нічого не їла

Молодці в нас малюки:
з'їли борщ і пиріжки,
борщик зі сметанкою,
коржики гречані,
пиріжки з капустою,
свіжі та рум'яні!
Тільки Віточка мала
сумно сіла край стола.
Не схотіла борщику,
не поїла коржика.
Стане Віта, як пушинка,
як пушинка-порошинка.
Сильний вітер як дмухне,
разу Віту дожене.
Вітер плаття надимає,
Віту вгору підймає.
Ой, летить вона, летить
до найвищих верховів!

Доганяють Віту діти,
а навстріч пілот іде.
— Ой, рятуйте нашу Віту!
Наша Віта пропаде!
Тут пілот в літак сідає,
швидко Віту переймає.
— Що ж ти, дівчинко, така?
Ти ж, як пір'ячко, легка!
Стали діти всі радіти:
— Повернулась наша Віта!
А Вітуся каже їм:
— Я тепер усе поїм!
З'їла борщик, з'їла кашку
і компоту цілу чашку,
цілу пляшку молока,
не забула й пиріжка!

За Наталею Забілою

Не давайте мені їсти

Я наївся досхочу —
тільки дихаю й мовчу,
бо уже мені до рота
не пролізе навіть шпрота,
навіть макова зернинка
чи зернинки половинка.

І не встати, і не сісти,
тож я змушений сказати:
не давайте мені їсти —
ще хвилину, приблизно, п'ять.

Григорій Фалькович

●●●●●● Майстерня лялькаря ●●●●●●

Лялька на руку

Підготуй: нитки для плетіння; дерев'яні палички від морозива; клаптики фетру; гумки для волосся; клейовий пістолет; клаптики хутра, тканини, старі сережки, намистинки тощо.

- Придумай образ ляльки. Хто це? Дівчинка чи хлопчик? А може, яскравий хробак чи допитлива качка?
- За допомогою клейового пістолета зафіксуй гумку, яка триматиме ляльку, посередині дерев'яної палички.
- Приклей попередньо вирізані носик, очка, вушка.
- Заздалегідь зроби волосся: нещільно намотай нитки на руку чи книжку, перехопи ниткою і зафіксуй посередині двома вузлами. Переріж нитки навпроти фіксації — і кріпи зачіску на основу. Додай деталі до образу.

Як "оживити" ляльку?

- Вдягни ляльку на руку так, щоб усі пальці, крім великого, були просунуті в гумку. Трохи рухай рукою і стискай та розтискай кулачок — лялька "говоритиме". Але не забувай при цьому говорити й сам/сама.
  - Інсценуючи ці віршики, можна "годувати" ляльку, вкладаючи їй у ротик намальовані чи бутафорні продукти!
- Подивіться інсценівки, які підготували різні групи. Обговоріть, як актори передавали емоції персонажів.

Енергія рухає світ

Урок 61

1. На кожну літеру абетки спробуйте дібрати назву того, що може рухатися. Запишіть у вигляді списку.

А – автобус. Б – бумеранг. В – ...

2. Прочитай уривок вірша, спробуй почути в ньому рух.

Паротяг

Старий паротяг на пероні пітніє,
аж ллється із нього маснюща олія,
посопує, мліє.

Тяжкий і великий, він дише і дмуха,
жар з розпашілого черева буха:
Бух-ух-ух! Пуф-уф-уф! Чух-пах-пах, ПУХ!
Пурхає пара, як хмара, як пух!..

Раптом — СВИСТ!
І знову — СВИСТ!
Пара — БУХ!
Колеса — в РУХ!

Спершу, немов череПАха бляШАна,
РУшила
маШИна
ЗАспано
по ШПАлах,
ШАрпнула ваГОни — і тягне наТУжно —
кр-р-рутяться, кр-р-рутяться колеса дружно!
ЧАхкають, БАхкають щораз гучніше
і мчаться вони все прудкіше й прудкіше!..
Куди ж вони їдуть? Куди ж то? А прямо —
по рейках, по рейках, по рейках, полями,

по горах — лісами — через мости —
кваплять, бо треба, щоб поїзд устиг!

А ПОїзд, а ПОїзд поТУркує сТУкотом —
ТАК-то-то, ТАК-то-то, ТАК-то-то, ТУК-то-то...

Та що то за поїзд — куди і чого?

І ЩО-то-там, ЩО-то-там штурха його, —
аж весь трясеться, аж БУха — бух-бух!..

То пара гаряча зчинила той рух!..

Й веселі колеса потуркують стукотом —
ТАК-то-то, ТАК-то-то, ТАК-то-то, ТУК-то-то...

За Юліаном Тувімом. Переклад з польської Івана Малковича

3. Які звуки ви почули на початку вірша? Що в цей час відбувається з паротягом? Який звук пролунав, перш ніж паротяг почав їхати? Як поет передав звучання руху потяга? Прочитайте рядочки вголос і проплескайте ритм.
4. Прочитай слова, у яких деякі букви заховалися за клубами пари. Чи всі голосні звучать у них чітко?

На п^роні, в л^икий, ч^рпаха, зч^нила, в селі.

5. Запиши слова з попереднього завдання. Чи виникає в тебе сумнів, яку літеру писати на місці пари? Перевір себе, знайшовши ці слова у вірші. Виділи в записаних словах корені й познач наголоси.

Ненаголошені звуки [е] та [и] в коренях слів звучать нечітко. Під час вимови [е] наближається до [и] — [е^и], а [и] до [е] — [и^е], тому й виникає сумнів, яку літеру писати. Правопис слів із сумнівними голосними треба запам'ятати або перевіряти.

1. Обговоріть, як рухаються різні види транспорту. Про який з них ви знаєте найменше чи хочете дізнатися більше? Як це можна зробити?
2. Прочитай статтю з дитячої енциклопедії, яка розповідає про поїзди.

Що рухає поїзд?

Поїзд — це зчеплені вагони, які тягне рейковим шляхом локомотив. Один локомотив здатний тягнути десятки й десятки вагонів; деякі поїзди мають довжину до півтора кілометра.

Локомотив їде завдяки мотору. Він постачає енергію, яка обертає колеса, рухаючи локомотив і причеплені до нього вагони.

Які мотори в локомотивів?

Мотори в локомотивів бувають електричними чи комбінованими з дизеля й електродвигуна.

Електромотори використовують тільки в поїздах, які їздять на короткі відстані. Вони отримують електроенергію від дротів або спеціальних контактних рейок.

Так їздять електрички, тролейбуси, трамваї, поїзди метро.

Дизельні електродвигуни здатні рухати локомотиви з важкими вантажами на великі відстані.

Як працює дизельний електродвигун?

Дизельне паливо згорає у двигуні й запускає генератор, який виробляє електрику. Вона забезпечує роботу моторів, що рухають колеса.

Яке паливо використовують на залізниці?

Дизельне паливо виробляють із нафти, як і бензин. Але бензин більш очищений, тому коштує дорожче.

Коли дизельного пального ще не було, локомотиви рухала гаряча пара, яку отримували, спалюючи в топках вугілля чи дрова.

3. Яка інформація була для тебе новою? Про що ти хочеш дізнатися більше?
4. Перепиши в зошит пари слів. Познач у них корені й наголоси. Що ти помітив/помітила?

Колесо — колеса.

Крило — крила.

Обертає — обернений.

Паливо — палити.

Щоб перевірити сумнівний голосний у слові, треба дібрати до нього **перевірне слово**. Є два способи.

1. Змінити слово так, щоб ненаголошений звук став наголошеним. Наприклад, змінити форму слова з однини на множину або навпаки.

Книжкí — кнiжка. Селó — сéла.

2. Дібрати спільнокореневе слово, у корені якого наголос падатиме на сумнівний звук.

Свистіти — свист. Весéлий — вéсело.

5. Запиши слова в зошиті, вставивши потрібні літери. До деяких знайди перевірні слова, а правопис інших можеш перевірити в тексті.

Зорно, сiстра, вiсокий, бiнзин, дизiль, плiта, грiби,
двiгун, вiликий, вiсна.

1. Обговоріть, які способи подання інформації ви знаєте.

..... Пригадай!

Інфографіка — це інформація, подана у вигляді зображень: схем, діаграм, графіків, малюнків.

2. Розглянь інфографіку про використання джерел енергії в Європейському Союзі в різні роки.

3. Які джерела енергії використовують у Європейському Союзі? Яке з них використовували найбільше у 2000 році? Чи зменшилася його частка у 2015? Як гадаєш, чому? Частка якого джерела енергії суттєво зросла? Чому?
4. Прочитай текст, що доповнює відомості, які є в інфографіці.
- З 2000 року використання сонячної енергії у країнах ЄС зросло у 500 разів. А використання нафти зменшилося в 4 рази.
5. Як тобі зручніше отримувати інформацію — з інфографіки чи з тексту?

6. Яким може бути розподіл джерел енергії у 2050 році? Обговоріть і створіть свою інфографіку.
7. Запам'ятай вірш-підказку про те, яку літеру писати в словах з ненаголошеними [е] та [и].

* * *

Все важливе в нашій мові,
ось, приміром, річ така:
“Е” чи “И” писати в слові —
часто сумнів виника.
Щоб уникнуть зайвих мук,
ти під наголос, мій друже,
зразу став сумнівний звук.
Звук виразно зазвучить —
як писать тебе навчить.

За Дмитром Білоусом

8. Потренуйтеся шукати перевірні слова й запишіть пари в зошити. Позначте корені та наголоси.
- М❄️док, т❄️хенький, в❄️сна, гр❄️чаний, в❄️шневий, ш❄️поче.
9. Обведи в записаних парах слів іменники жовтим кольором, дієслова — синім, прикметники — зеленим.

..... Секретний код .....

Розгадай шифровку. Запиши вислів у зошиті.

⌘⊗ Z□ξ7⊕+∧⊙⊖—~ /ξ ⊙ ▽∧⊙⊖—z

Зашифруй назви п'яти об'єктів, які тобі важливо зберегти. Передай шифровку комусь із однокласників: нехай розгадає.

1. Обміняйтеся думками щодо різних джерел енергії, які використовує людство. Знайдіть переваги й недоліки кожного.
2. Прочитай казку, яку написали твої однолітки.

Найкращі друзі

За публікацією в журналі "Колосок"

Жили собі друзі: Сонце, Вода, Камінь і Вітер.

Одного разу вони посперечалися, хто з них наймогутніший.

Сонце промовило:

— Я даю Землі тепло і світло, можу обігріти або спалити! Без мене немає життя.

Вода зауважила:

— А от і ні, це без мене жодна істота не може жити! Я перетворюю камінь на пісок, з легкістю обертаю велетенські електричні турбіни і даю людям енергію!

Камінь зупинив Воду і твердо вимовив:

— Я можу перегородити річку і створити повінь.

Налетів Вітер і просвистів:

— От хвальки! Я на всіх вас знайду управу: зруйную кам'яні гори, нажену хмари і закрию Сонце, підніму хвилі на морі, здійму шторм.

Так вихвалялися природні сили одне перед одним, доки не зустріли в пустелі Людину, яку мучила спрага. І попросили, щоб вона їх розсудила. Вислухавши їх, Людина відповіла:

— Дякую тобі, Сонечку, що випарувало Воду з моря. Дякую тобі, Вітре, що приніс хмаринки. Дякую тобі, Каменю, що на тобі **сконденсувалася** водяна пара. Завдяки вам усім я змогла вгамувати спрагу. Усі ви могутні й важливі, кожен — по-своєму.

Відтоді Сонце, Вода, Камінь і Вітер стали добрими друзями й часто допомагають Людині.

Команда "Маки" літньої школи "Колосок", Волинська область

3. Що в цій розповіді казкове, а що — реальне? Чому слова "Сонце", "Вода", "Камінь", "Вітер" і "Людина" написані з великої літери? Придумай свій варіант заголовка.
4. Придумай кульмінацію до казки, де сили природи посварилися й почалися стихійні лиха. Намалюй комікс і покажи його в класі.
5. Вибери з тексту речення, запам'ятай його та продиктуй партнерові/партнерці по завданню. Перевірте, чи все записано без помилок. Чи трапилися слова із сумнівними голосними? Чи вдалося дібрати до них перевірні слова? Як бути, якщо ні?
6. Знайди в тексті прикметники, які мають чотири склади. Запиши їх у зошиті, розділивши для переносу.
7. Об'єднайтеся в 4 групи: Сонця, Води, Каменю, Вітру. Увімкніть відповідну музику та виконайте свій танець.

svitdovkola.org/um3/media8

Намагайтеся рухатися так, щоб передати особливості стихії, яку ви зображаєте. Обговоріть, як ви почувалися, коли танцювали.

8. Вигадайте й запишіть казку про різні види енергії або сили природи. Розкажіть її іншим групам.

●●●● **Ось як можна ще сказати!** ●●●●

Чи знаєш ти, як говорять у народі про вірних друзів?

Вірні друзі — друзі нерозливвода, водою не розіллеш, два чоботи пара, з одного тіста, водять хліб-сіль, глечика не поб'ють.

9. Склади речення про друга чи подругу, використавши фразеологізм, який тобі сподобався. Запиши речення на аркушик, вживши звертання, і передай записку адресатові.

Дружба – велика сила

Урок 66

1. Прочитайте приказки про дружбу й наведіть приклади з власного життя, які їх підтверджують.

- ☀ Сила птаха в крилах, а людини — в дружбі.
- ☀ Дружний табун і вовків не боїться.
- ☀ Друг не той, хто медом маже, а той, хто правду каже.
- ☀ Справжній друг пізнається в біді.

2. Прочитай початок оповідання про друзів.

Знайомство із сусідами

За твором Нузета Умерова "Мій друг Руслан"

Ми з Русланом — нерозлучні друзі. Дружимо вже котрий рік. Він приїхав до Криму з Узбекистану. Сім'я в них велика, п'ятеро осіб: Руслан, сестричка Айше, бабуся Фатима і тато з мамою.

Ми не лише друзі, а й сусіди. Згадую, коли батько Руслана тільки будував дім, йому допомагали інші татари. Вони привезли маленьку бетономішалку. Потім приїжджав КамАЗ, привозив пісок, цемент, **камінь-черепашник**. Стіни почали рости прямо на очах, ряд за рядом. Руслан працював нарівні з усіма. Він завантажував бетономішалку піском, цементом, наливав воду, вмикав — і за кілька хвилин розчин був готовий.

Я не витримав:

— Можна я допомагатиму тобі?

Ми готуємо розчин, наповнюємо тачку, а батько Руслана возить її нагору. Усе як на справжньому будівництві!

Поки ми працюємо, Русланова мама варить у великому казані плов. Коли плов зварився, нас запросили до обіду. Я хотів потихеньку піти додому, але Русланова мама перепинила мене:

— Ти куди? Працював, працював, а як їсти — так додому? Іди, мий руки і сідай за стіл.

Ніколи в житті я не їв такого смачного плову. Потім пили чай з гарних узбецьких **піал**. І чай був не такий, який ми п'ємо вдома. Мені він сподобався. П'ю чай і слухаю, як татари розмовляють поміж собою. То говорять російською, то татарською. Так, начебто їм байдуже, якою мовою розмовляти.

Після обіду Русланова мама наповнила пловом касу — велику піалу, з якої їдять, і подала мені:

— Візьми, Сергійку, віднеси батькові й матері, нехай і вони покушують.

Удома мама посварила мене, мовляв, треба було відмовитися. Я їй усе пояснив:

— Розумієте, мамо, я відмовився, але тітка Надія сказала, що в них звичай: якщо ти бачив, як готують страву, якщо до тебе дійшов її запах, ти обов'язково маєш покуштувати й оцінити: смачно чи ні.

Мати покуштувала плов. Їй він також дуже сподобався. У відповідь вона звеліла віднести сусідам помідорів з нашого городу. Ось так я познайомився з родиною Руслана.

3. Чи є серед ваших друзів або знайомих люди різних національностей? Що цікавого ви дізналися про їхні традиції та звичаї?

4. Як варто реагувати на те, що люди дотримуються не таких традицій, як ти? Обери фразу і додай свій варіант.

— Ну ти й дивак! Нормальні люди так не роблять.

— Цікава традиція! Розкажи, будь ласка, про неї.

5. Випиши з тексту останнє речення. Підкресли граматичну основу. Які ще слова можуть стати підметом у цьому реченні, якщо ти переказуватимеш текст?

1. Визначте, які висловлення є фактами, а які – судженнями. Що з них варто брати на віру? А щодо чого треба сформулювати власну думку?

- ☀ Татарська національна страва — плов.
- ☀ Татари — чудові сусіди.
- ☀ Татари — погані сусіди.
- ☀ Татари п'ють чай з піал.

Факти — це перевірена інформація.

Судження — чиясь думка, особисте ставлення.

2. Прочитай продовження оповідання про друзів.

Новосілля

За твором Нузета Умерова “Мій друг Руслан”

Коли сусіди збудували будинок, нас запросили на новосілля. Ми пішли всією сім'єю: батько, мати і я. Русланова бабуся подала нам у маленьких чашечках гарячу каву і дрібно поколотий цукор. У них так заведено. Якщо приходять гості, їх щонайперше пригощають гарячою кавою. Звичай.

А ще бабуся Фатима ворожить на кавовій гущі. Уважно роздивляється малюнок на денці чашечки й каже, що тебе очікує в недалекому майбутньому. Матері вона наворожила гостей. Сказала, що до нас дуже поспішають двоє великих людей. Мама розсміялась і підтвердила, що до нас мають приїхати її брат, мій дядько Михайло, з дружиною. А вони обоє високі й **огрядні**.

Руслан показав мені альбом із фотографіями. На першій сторінці альбому записано, хто, коли, якого дня, місяця і року народився. І місце народження зазначене. Другою в списку була бабуся Фатима. Через два роки їй виповниться 80 років. Я з інтересом розглядав пожовклі від часу фотографії. Ось бабуся Фатима ще молода і дуже вродлива. Вона сидить у кріслі, а в неї

за спиною четверо військових. Це її сини. Усі четверо воювали у Другій світовій війні. Троє загинули на фронті.

Поки ми гортали альбом, кімнату заповнили гості. Усіх посадили за довгий стіл. Їли **чебуреки**, пили вино, виголошували тости. Нам з Русланом вина не дали, налили компоту.

Після застілля всі вийшли надвір, увімкнули магнітофон і почали танцювати “Хайтарму”. Танець веселий і танцювати його зовсім не важко: здимаєш руки вгору і починаєш підстрибувати у такт музиці. Я відразу ж навчився. Після дорослих танцювали діти. Я також танцював. Під час танцю нам давали гроші. Виявляється, у них так заведено: усім, хто танцює, дають гроші. Чудовий звичай. Я десять гривень заробив.

Ми з Русланом навчаємося в одному класі, сидимо за однією партою. Інколи сваримося, але ненадовго.

3. Додай пропущені пункти плану і перекажи уривок.

План уривка

1. ...
2. Ворожіння на кавовій гущі.
3. Фотоальбом.
4. Застілля.
5. ...
6. Ми — друзі.

Знайомся: автор

Нузет Умеров народився 13 листопада 1931 року в Криму. Коли йому було 13 років, його родину, як і всіх татар, примусово виселили з Батьківщини. Вони змогли повернутися до рідного краю лише тоді, коли Україна здобула незалежність, а Нузетові був уже 61 рік.

Усе своє життя письменник присвятив тому, аби люди пізнавали культуру народів, що мешкають у Криму.

1. Згадайте ситуації, коли ви не могли порозумітися з другом чи подругою. Розкажіть, чим закінчилося непорозуміння.
2. Прочитай вірш-діалог.

Ми розбили склянку з чаєм

— Ти розбив!
 — Ні, ти розбила!
 — Ти штовхнув!
 — Ні, ти впустила!
 — Ти тюхтій.
 — А ти незграба.
 — Баобаба!
 — Ти баобаба!

Вже школярка,
 наче хмарка —
 очі повні сліз.

Школярка
 дмухає на пальчик свій.

— Обпекла?
 — А ти радій!

Та школярик посмутнів:
 — Я... ти вибач, не хотів,
 я штовхнув.

— А я впустила.
 — Я розбив.
 — Це я розбила.

Оксана Сенатович

3. Які образливі слова говорили діти одне одному? А які слова допомогли помиритися?
4. Потренуйтеся читати вірш у ролях. Не забувайте про правдоподібні інтонації.

5. Пригадай будову слова. Як називається частина основи, яка стоїть між коренем і закінченням?

Суфікс — частина слова, що стоїть після кореня. Якщо в слові є закінчення, то суфікс стоїть між коренем і закінченням. За допомогою суфіксів утворюються нові слова.

Школа — школяр[^], школярка^{^^}, шкільний[^], школярик^{^^}.

6. Поспостерігай, як суфікс утворює нові слова. Виділи в кожному слові корінь і суфікс.

Школа — школяр. Хмара — хмарка. Гарячий — гаряченький.

7. Згадайте й запишіть інші слова із суфіксами, які ви виділили у попередньому завданні. Чи є щось спільне у значенні всіх слів з однаковим суфіксом?

8. Утвори нові слова від слова "друг" за допомогою суфіксів -б-, -н-. Чи відбулися зміни в корені? Які?

9. Випиши з вірша слова, що відповідають цим моделям:

10. Обери, що доречно сказати, коли хтось щось розлив, розбив, розсипав.

— От незграба криворука!
 — Не біда. Допомогти тобі прибрати?
 — Хто ж так робить?
 — Не хвилюйся, з усіма трапляється.

11. Подивися мультфільм про дружбу. Яка мета цього медіатексту? Кому він адресований? Запиши три важливі для тебе думки з нього.

svitdovkola.org/um3/media9

Наш театр

Почнімо підготовку вистави до Дня святого Миколая за текстом, який читатимемо наступного тижня.

Створення афіші

- Розгляньте дві афіші. Яка з них вам більше подобається? Чому? Якої інформації бракує в одній з афіш? Які недоліки ви бачите в оформленні?

- Оберіть дату вистави і зробіть афішу. Візьміть до уваги свої висновки щодо створення афіш.

Підготовка вистави

- Об'єднайтеся у дві групи і створіть декорації до різних картин п'єси – дитячу кімнату й зимовий ліс.

- Вивчіть пісню про святого Миколая.

svitdovkola.org/um3/media10

- До вистави можна додати танцювальні чи акробатичні номери – танок зірочок або сніжинок, зустріч персонажів у лісі з білочками, снігурами чи іншими тваринками.
- Упродовж наступного тижня читайте текст п'єси і запам'ятовуйте всі слова. Наприкінці тижня можете обрати актора, акторку чи акторів на кожну роль, провести кілька репетицій, а тоді вже влаштуйте виставу.
- Зробіть відеозапис вистави та подивіться його разом із тими, хто не зміг завітати на прем'єру.

Чекаємо Миколая!

Уроки 71, 72

- 1. Розкажіть одне одному, що ви знаєте про День святого Миколая, який відзначають 19 грудня.
2. Прочитай про казкові події напередодні цього свята.

Подарунки не для всіх

За п'єсою Юлії Домашець "Дарунки Миколая"

Дитяча кімната. Іванка грається з іграшковим котиком, стрибає і наспівує, її братик Остап затуляє вуха, намагається читати.

Іванка

Стриби-скоки, скоки-стриби,
перестриби-скоки-дриги!
На одній нозі два рази,
потім на обох одразу!

Остап (встає з-за столу)

Сестро! Іванко!
Стоп! Зупинися!
Досить скакати!
Агов, схаменися!
Година вже пізня,
спати лягаймо.
Нині до нас Миколай завітає!
Чіпляє шкарпетку біля
вікна, за ним і Іванка.

Іванка

Хай Миколай мене здивує
і щось гарненьке подарує!
Заплющую швиденько очі,
всім доброї бажаю ночі...

Іванка з іграшковим котиком лягає в ліжко.

Остап

Знаєш, сестро, Миколай
з тими дружбу водить,
хто свою шляхетність
справами доводить.
З тими, хто не вередує,
не кричить, не бешкетує,
миє руки, чистить зуби,
з тим, хто ввічливий,
негрубий.

Іванка (сідає)

Ой! А я вередувала,
трохи мамі набрехала
і уроків не зробила,
та ще й молоко розлила...
Ой, Остапе, як же бути?

Остап (хизується)

Час назад не повернути.
Брала б приклад з мене,
брата,
то могла б дарів чекати.

Іванка (розгублено)

Втрапила в халепу я,
хоч і ненавмисно.

Остап (дражниться)

Ну, тоді тебе чекає
від чортика різка.

Діти лягають у ліжка,
Іванка кладе котика
на край. Вмикається
світло. Іванка молиться
в темряві або при світлі
нічника.

Іванка (пошепки)

Дороженький Миколаю,
не карай мене, благаю.
Що мені зробити,
щоб мене простив ти?

Звучить колискова,

Іванка заплющує очі, обіймає іграшкового котика і засинає.

3. Чи погоджуєшся ти із судженнями Остапа? Що ти відчуваєш до Іванки?
4. Добери з підказки і запиши слова, які описують Остапа, та слова, що описують Іванку. Як змінюється закінчення прикметника, коли він описує дівчинку, а як – коли хлопчика?

Остап – ...

Іванка – ...

Підказка: бешкетні, розважливі, дисципліновані, слухняні, непосидючі, ввічливі.

5. Знайди в тексті спільнокореневі слова до слів: "гарне", "дорогий", "кіт". Запиши їх парами в зошит. Виділи корені та закінчення. Які суфікси утворили нові слова? Як вони вплинули на значення слів?
6. Згадайте й запишіть інші слова із цими суфіксами. Зробіть висновок про зв'язок значення слова із суфіксом.

1. Потренуйтеся читати попередній уривок у ролях. Хай кожен із вас спробує побути й Іванкою, й Остапом. Обговоріть, кому яка роль краще вдається.
2. Прочитай уривок із п'єси й дізнайся, чи змогла Іванка виправити ситуацію.

У чарівному лісі

За п'єсою Юлії Домашець "Дарунки Миколая"

Перед ліжком Остапа ставлять декорації зимового лісу.
Одне з дерев має велике дупло з дверима.
Виходить Кіт, сідає біля Іванки, дівчинка прокидається,
протирає очі.

Іванка (роззирається
довкола)

Де я? В лісі? От дива!
І яка ж навкруг краса!

(Помічає котика.)

І мій котик іграшковий
у країні цій чудовій
став справжнісіньким котом.
Рада, що ми тут гуртом!

Дівчинка обіймає Котика,
він подає їй кожушок.

Кіт
Ця ніч, Іванко, надзвичайна,
збуваються твої бажання!
Хотіла стріти Миколая?
Тут, в лісі, він якраз гуляє!

Іванка
Знаєш ти, куди іти?
Як же нам його знайти?

Кіт
Ходімо по отій стежині,
туди, де світле сяйво лине.

Чути звук: "Пу-гу-у-у".

Іванка (перелякано)
Ой! Я звідси ні ногою —
щось гуде над головою...

Знову чується: "Пу-гу".

Кіт
Дивний звук, неначе стогін...
Кличе хтось на допомогу!

З лісу виходить маленький
Пугач, він плаче і стогне.

Іванка
Ой, Пугачику, Пугач,
заспокойся! Гей, не плач!

Пугач (жалібно)
Загулявся, загубився,
від своїх братів відбився...

Кіт
Де уся твоя родина?
Де гніздо твоє совине?

Пугач (підходить до дерева
з дверима)

Ось дупло, на нім замок
і ланцюг із загадок.
Відгадати їх не можу...

Іванка
Не хвилюйся! Допоможем!

Кіт
Наші хлопчики й дівчатка
знайдуть вмить усі відгадки.

Іванка читає загадки,
записані на ланцюгу дупла,
глядачі відгадують. Коли
всі загадки розгадані, двері
відчиняються, і Пугач
заходить у дупло.

Пугач
Дякую вам всім, малята!
Можу йти нарешті спати...

Іванка й Кіт ідуть далі.
До них вистрибує Зайчик,
пританцьовує, вибиваючи
ритм на барабані.

3. Підготуйте загадки, які зможете загадати глядачам. Де їх можна пошукати? Запишіть кожен на окремому аркуші, щоб прикріпити до ланцюга.
4. Знайди в тексті слова зі зменшувальними суфіксами, запиши їх. Виділи в кожному слові корінь і суфікс.

Зайчик
Ой, цокотять у мене зубки —
не гріє геть осіння шубка.
Так, мінус тридцять —
не забава...

Замерзну я.
Ну й кепські справи!
Зайчик падає у сніг.

Іванка (віддає свій кожушок
Зайчикові)
Ні, не падай у сніжок!
Ось, візьми мій кожушок.
Він тепленький, наче ковдра,
в ньому затишно і добре!
Зайчик дякує і йде зі сцени.
За ним ідуть Іванка та Кіт.

1. Потренуйтеся читати попередній уривок у ролях. Обговоріть, кому яка роль краще вдається.
2. Прочитай завершення п'єси.

Зустріч із Миколаєм

За п'єсою Юлії Домашець "Дарунки Миколая"

Виходить святий Миколай з порожнім мішком, розгублено розглядає дірку в ньому.

Св. Миколай

Мабуть, витівки чортячі.
Посміються всі добряче:
лісом Миколай ходив,
всі дарунки погубив...

Виходять Іванка і Кіт.

Іванка (до Миколая)

Вам, дідусю, добрий вечір!
Бачу, поміч тут до речі.
Якби голку й нитки мала,
вам мішок би залатала...

Пугач приносить кошик з голкою та нитками. Іванка зашиває мішок (приліплює заплату на липучці).

Св. Миколай

От яка дитина чемна!
Ми зустрілись марно.
Як ви в лісі опинились?
Чи, бува, не загубились?

Кіт

Миколая ми шукаємо,
з ним поговорити маємо.

Іванка

Не така вже й чемна я.
Мама свариться щодня:
то я книжку загубила,
то тарілки не помила.
І мені, мабуть, за це
чортик різку принесе.

Плаче.

Св. Миколай

Не журися так, дитино!
Люди всі не безневинні.
Кожен за своє життя
набідосив, навіть я.
Головне тут — зрозуміти,
що не треба зла чинити,
вміти вибачитись вчасно
та покаятися, власне,
і комусь допомогти —
так, як робиш зараз ти!

Іванка

Дякую вам за пораду,
ось, готова вже заплату.

Подає мішок.

Св. Миколай

Сонце вже на небокраї...
Я тебе благословляю.
В путь пора мені рушати —
подарунки позбирати.

Іванка

Ой, невже ви — Миколай?!

Св. Миколай (усміхнено)

Час іти вже, прощавай!

Лунає колискова.

Іванка лягає в ліжко.

Зміна декорацій.

Миколай заходить до кімнати, кладе у шкарпетки цукерки, виходить.

Діти обіймаються, йдуть до вікна і в шкарпетках знаходять цукерки.

Діти прокидаються.

Остап

Добрий ранок! Ось і свято!
Час в шкарпетки заглядати!
Когось там різочка чекає,
когось — дарунки Миколая...

Іванка

Мені ти не повіриш, знаю:
я нині стріла Миколая!
І зрозуміла я одне —
не подарунки головне.
Коли ти серце добре маєш,
все справдиться,
що забажаєш.
Якщо ж десь раптом
завинила,
ти вибач, брате, — не хотіла.

3. Послухайте композиції і використайте їх для музичного супроводу вистави за цією п'єсою.

svitdovkola.org/um3/media11

4. Обери фрази, які допоможуть тобі порозумітися з іншими, якщо ти відчуваєш провину.

- Вибач, будь ласка, я ненавмисно.
- Пробач мені, я був/була дуже обурений/обурена, тож не міг/не могла керувати своїми емоціями.
- І що? Ти мене теж учора образив/образила.
- Я не думав/не думала, що тобі це буде неприємно. Більше так не робитиму.

Свято наближається!

Урок 76

1. Розкажіть одне одному, як ваші родини зазвичай святкують Різдво та Новий рік.
2. Прочитай незвичайний літературний твір. Щороку напередодні Різдва діти англійського письменника Джона Рональда Руела Толкіна отримували лист від Різдвяного Діда. Він описував і змальовував у картинках свій будинок, своїх друзів і події, що відбувалися на Північному полюсі.

Лист, що приходять раз на рік

За твором Джона Рональда Руела Толкіна
“Листи Різдвяного Діда”

Наскельний Будинок,
Вершина Світу,
Поблизу Північного полюса,
Понеділок, 20 грудня 1926 року.

Мої любі хлопчики!

Цього року я тремчу ще більше, ніж завжди. І все з вини Північного Білого Ведмедя! То був найгучніший вибух у світі й найстрахотливіший з усіх феєрверків. Через це Північний полюс ПОЧОРНІВ і зірки зсунулися зі своїх місць, Місяць розбився на чотири шматки — і Місячанин упав з неба у мій садок. Він з'їв чимало моїх різдвяних шоколадок, аж поки сказав, що йому покращало, і поліз назад на Місяць — лагодити його і давати лад зорям.

Тоді я виявив, що північні олені, запряжені в сани, зірвалися з прив'язі. Вони носилися по всіх усядах, рвучи віжки та підпруги й розкидаючи навсібіч подарунки. Розумієте, усе було спакowane й готове до відправлення, — а ця халепа, авжеж, трапилася

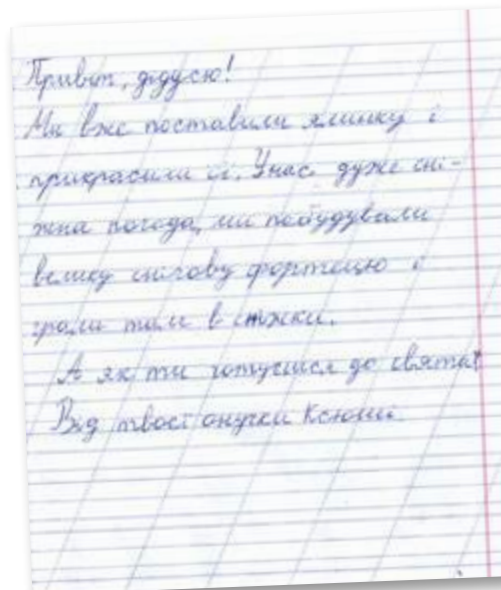
саме сьогодні вранці: то були сани з вантажем шоколадних фігурок, які я завжди заздалегідь надсилаю до Англії. Сподіваюся, ваші шоколадки не дуже потовклися.

3. Чи ви колись уявляли собі життя Діда Мороза чи, як називає його Дж. Р. Р. Толкін, Різдвяного Діда? Чи схожі ваші уявлення на те, що описав автор твору? Які відчуття викликав у вас опис подій на Північному полюсі?
4. Що ви дізналися з листа про Різдвяного Діда, Білого Ведмедя та Місячанина? Запишіть по одному факту про кожного з них.
5. Поміркуй, кому ти можеш написати лист напередодні свят. Це буде паперовий лист у конверті чи електронний? Чому ти обираєш той чи інший спосіб листування? У чому переваги кожного з них? У чому недоліки?

Поки тобі не виповнилося 14 років, ти не можеш мати власної електронної скриньки, але можеш попросити дозволу в когось із рідних і скористатися їхнім акаунтом.

6. Склади текст листа на чернетці, перевір його, потім виправ помилки й передай чи надішли адресатові.

кому: alina@gm.com

Аліно, привіт! Які маєш плани на канікули? Чи приїдете з мамою до нас у село? Я дуже скучив за тобою. Хочу пограти з тобою у гру “Вірю — не вірю”, яку мені приніс святий Миколай.

Твій двоюрідний брат
Микита.

1. Прочитай продовження листа від Різдвяного Діда.

Ведмежа послуга

За твором Джона Рональда Руела Толкіна
“Листи Різдвяного Діда”

Ну хіба ж Північний Білий Ведмідь не дурненький? Але він і не думає вибачатися. Атож, це його лап справа. У підвалі мого старого будиночка лишився вмикач феєрверків “Полуничне Сяйво” (тобто північне сяйво). Північний Білий Ведмідь знав, що йому в жодному, в жодному разі не можна його чіпати. Я вмикаю його лише в особливі дні, як-от Різдво.

Так чи інак, але сьогодні вранці він увімкнув північне сяйво — одразу на всю потужність, передбачену на два роки. Ви ніколи не чули й не бачили нічого подібного. Я намагався зобразити це на картинці, але надто тремчу, аби зробити це як слід, та й ви також не можете намалювати сліпуче світло, правда ж?

Гадаю, Північний Білий Ведмідь дещо зіпсував мою картинку — звичайно ж, він не здатен малювати своїми великими товстими лапами, — домалювавши дещо від себе: як я женуся за північними оленями і як він з мене сміється. Він таки сміявся. І я теж, коли побачив, як він силується намалювати північних оленів і замазав чорнилом свої гарні білі лапи.

Різдвяний Дід мав поспішати і доручив мені закінчити. Він уже старий і непокоїцца, коли трапляється щось кумедне. Ви б теж сміялися! Думаю, я добре зробив, що засміявся. То був чудовий феєрверк. Північні олені цього року швиденько помчать до Англії. Вони й досі схарапуджені!..

Мені треба йти помагати з пакуванням подарунків. Незнаю, що б Різдвяний дід без мене робив. Він завше забуває, як багато я для нього пакую.

Цього року адреси на наших конвертах надписує снігова людина. Це садівник Різдвяного діда, але в нас тут неросте майже нічого, крім підсніжників і морозяної папороті. Він завше пише білим, просто власним пальцем...

З побажаннями веселого Різдва
північний білий ведмідь
І з любов'ю до вас усіх — Різдвяний Дід.

Переклад з англійської Олени О'Лір

2. Яке судження Різдвяного Діда образило Ведмедя?
3. Пошукай помилки в записах Ведмедя. Чому автор книжки не виправив їх? Яке це справило враження на тебе? Чому в інших випадках ми намагаємося писати грамотно?

●●●● Ось як можна ще сказати! ●●●●

Ведмежа послуга — це фразеологізм, який означає допомогу, яка, попри добрі наміри, завдала шкоди.

4. Напишіть лист Різдвяному Діду про вашу підготовку до свята. Хай кожен з вас почне свій лист, а потім віддасть його на доповнення другу/подрузі. Допишуйте лист від імені якоїсь тваринки і не забувайте про почуття гумору.

●●●● Знайомся: автор ●●●●

Джон Рональд Руел Толкін — англійський письменник. Найбільш відомий як автор “Гобіта” та “Володаря перснів”. Народився 3 січня 1892 року, а помер 2 вересня 1973 року.

“Листи Різдвяного Діда” — реальні листи письменника, які він протягом 23 років писав своїм чотирьом дітям — Джону, Майклу, Крістоферу і Прісциллі. Автор сам ілюстрував листи і вкладав у конверти.

Грубіяні! Я здатен — і коли я пишу, лапа в мене нетремтить. — П.Б.В.

1. Складіть список усіх атрибутів різдвяних і новорічних свят. Без чого для вас свято — не свято?

2. Прочитай і послухай вірш — розмову із зайчиком.

svitdovkola.org/um3/media12

Ялинка

Раз я взувся в чобітки,
одягнувся в кожушинку,
сам запрягся в саночки
та й поїхав по ялинку.

Ледве я зрубати встиг,
ледве став ялинку брати,
а на мене зайчик — плиг!
Став ялинку відбирати.

Я — сюди, а він — туди...
“Не віддам, — кричить, —
нізащо!

Ти ялинку посади,
а тоді рубай, ледащо.

Не пущу, і не проси!
І цяцьками можна гратись.
Порубаєте ліси —
ніде буде і сховатись.

А у лісі скрізь вовки,
і ведмеді, і лисиці,
і ворони, і граки,
і розбійниці-синиці!”

Страшно стало... “Ой, пусти,
не держи мене за **пóли!**
Бідний зайчику, прости, —
я не буду більш ніколи!”

Низько-низько я зігнувся,
а ще нижче скинув шапку...
Зайчик весело всміхнувся
і подав сіреньку лапку.

Олександр Олесь

3. Чи ти очікував/очікувала на таку сміливість зайчика?
Що додало йому наснаги?

4. Чому персонажеві вірша стало страшно? Чому він вирішив не рубати ялинку?
5. Прочитай вірш, який підкаже, як мати ялинку на свято, не рубаючи її.

Зростати разом

Підроста в дворі ялинка
під віконечком Яринки,
стрімко тягнеться до неба.
Підрости їй дуже треба,
щоб прийдешнього Різдва
з нею сталися дива,
щоб прикрасили ялинку
мама з татом для Яринки
просто неба біля хати
і не здумали зрубати!
Щоб росли удвох — ялинка
і малесенька Яринка
від Різдва і до Різдва —
хай завжди отак трива!

Віра Правоторова

6. Зробіть плакат, який закликатиме не рубати живі дерева на святá. Де варто його розмістити?

Моя книжка

Напиши, як твій персонаж зустрічає зиму!
Якщо хочеш, скористайся моїми підказками.

Зимівля

- ▶ Твій персонаж радіє чи нудьгує? Які справи робить узимку? Які зимові зміни йому чи їй до вподоби, а які засмучують чи дратують?
  - ▶ Як він чи вона готується до свят? Чи прикрашає оселю, подвір'я, ялинку? Чи готує ласощі й подарунки?
- ▶ Чи потрапляв твій персонаж у ситуацію, коли щось загрожувало природі? Чим це закінчилося?

Я ТРОГ. Я ПРОВОДИВ ЗИМУ У КОМІРЦІ. Я ТАМ ЗНАЙШОВ ЗИМОВІ ШТАНИ, ШАПКУ І РУКАВИЧКИ. Я ТАМ ПЕРЕХОВУВСЯ ДОТИ, ДОКИ ГНОМИ НЕ УПАЛИ У ЗИМОВУ СПЛЯЧКУ. А ПОТІМ ГУЛЯВ ПО ДОМУ І БЕШКЕТУВАВ.

Уживай яскраві слова у своїй розповіді!

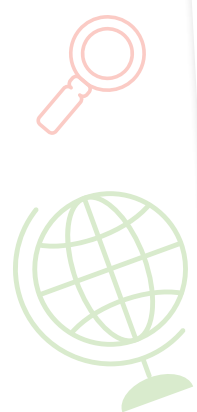
осаяна
урочиста
спекатися
прикро сердечне
спантеличений
стурбований
цілковите навздогін
умостився

Презентація книжки

Влаштуйте в класі читання ваших творів. Сядьте в коло, тримаючи в руках свої книжки. По черзі зробіть коротенькі презентації. Потім кожен може підійти до іншого й попросити почитати книжку.

Моя книжка розповідає про пригоди робота Громіка-4. Він уміє ремонтувати все на світі, тому до нього всі звертаються. Але він не любить котів і нечемних відвідувачів. У книжці багато малюнків, є комікс. Але написано не дуже розбірливо, бо в мене поганий почерк.

Згадай перед канікулами

Урок 80

1. Розглянь схему та згадай, що ти знаєш про будову слова.

2. Утвори від поданих слів нові, додавши різні суфікси. Виділи їх у словах.

Лис, вода, заєць.

3. Утвори нові слова від поданих, додавши префікси. Виділи їх у словах.

Робив, їхала, фотографую, варити.

4. Додай до речення другорядні члени й запиши доповнене речення. Підкресли підмет і присудок. Постав до них запитання.

Діти прикрасили.

5. Назви п'єси, які ви читали протягом цього семестру. Поміркуй і запиши, чим п'єса відрізняється від казки, а що в них може бути спільного.

Відмінне		Спільне	
П'єса	Казка		

6. Знайди в тексті 6 помилок і виправ їх, дібравши перевірні слова. Запиши слова парами.

Мій друг дуже виселий. Він любить четати книжки. Газам ми часто ходемо до озера, де росте вирба, там рибалимо та вигадуємо цікаві історії.

7. Опиши зовнішність і вдачу друга чи подруги, використовуючи фразеологізми.

8. Зміни слова "дорога" і "рука" за зразком, розбери їх за будовою. Чим особливі корені цих слів?

Яблуко – на яблуці – яблучко.

9. Інсценуйте у парі розмову, яка могла б відбутися в одній із таких ситуацій.

- Твоя однокласниця боїться брати участь у шкільних змаганнях.
- Твій однокласник ненавмисне перекинув склянку води на твій гарний малюнок.
- Хтось із твоїх друзів святкує Різдво не того дня, що ти.

10. Згадай вашу виставу про святого Миколая. Які її елементи подарували глядачам святковий настрій?

11. Які завдання на цьому уроці ти виконав/виконала з радістю? А твій друг чи подруга?

Тлумачок

Атом (с. 96) — найдрібніша частинка речовини, яку неможливо поділити хімічним шляхом.

Буктрейлер (с. 57) — короткий відеоролик про книжку.

Горілиць (с. 12) — обличчям догори.

Гірло (с. 39) — місце, де річка впадає в океан, море, озеро або в іншу річку.

Денатурація (с. 97) — втрата хімічною речовиною її природних властивостей під час нагрівання чи заморожування або внаслідок інших впливів.

Джюра (с. 46) — зброєносець у козацькій старшини.

Дюйм (с. 72) — традиційна британська й американська одиниця вимірювання довжини. 1 дюйм = 2 см 54 мм.

Емоджі (с. 101) — смайлики, які зазвичай використовують в електронних повідомленнях.

Заскороджений (с. 80) — оброблений бороною чи граблями (про ґрунт).

Зопалу (с. 74) — у стані сильного збудження; необачно.

Камінь-черепа́шник (с. 114) — гірська порода, яка складається переважно з уламків черепашок (мушель) морських мешканців.

Кельма (с. 60) — ручний будівельний інструмент, металева трикутна лопаточка на короткому держаку.

Кирея (с. 81) — давній верхній одяг у вигляді плаща без рукавів з хутряним коміром.

гірло

кондор

кристал

кельма

леміш

кирея

остень

Кондор (с. 34) — великий хижий птах з голою головою та шиєю, що водиться в Південній Америці.

Кристал (с. 97) — тверде тіло, у якому атоми чи молекули розташовані впорядковано.

Купина (с. 14) — горбик на луці чи болоті, порослий травою чи мохом.

Леміш (с. 80) — частина плуга або іншого землерийного знаряддя, що підрізує шар землі знизу.

Лиман (с. 38) — затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря.

Молекула (с. 97) — це найменша частинка речовини, що зберігає її хімічні властивості. Складається з атомів.

Обсерваторія (с. 29) — наукова установа, яка веде астрономічні та геофізичні спостереження й дослідження.

Огрядний (с. 116) — міцний поставою, товстий, кремезний.

Осоння (с. 66) — незатінене місце, що освітлюється та обігрівається сонцем; або бокова частина будівлі, освітлювана сонцем.

Остень (с. 40) — риболовецьке знаряддя, схоже на вила, із зазубреними різками для утримування настромленої риби.

Піалá (с. 115) — кругла посудина для пиття у вигляді невеличкої розширеної доверху чашки без ручки.

Пóли (с. 132) — нижня частина одягу, найчастіше — сукні, спідниці, шуби.

Псевдонім (с. 27) — несправжнє, вигадане ім'я.

Приплід (с. 20) — молодняк, народжений твариною, потомство, виводок.

Русло́ (с. 29) — заглиблення в ґрунті, по якому тече річка.

Рябе́ць (с. 39) — те саме, що шуліка, великий хижий птах родини яструбиних з довгими крилами і загнутим дзьобом.

Сконденсува́тися (с. 112) — перетворитися з пари на рідину.

Стернува́ти (с. 31) — керувати рухом судна, човна.

Тізер (с. 51) — (від англійського слова “teaser” — бешкетник) реклама-дражнилка, зроблена як загадка, що містить частину інформації про продукт, але не називає його.

Торóваний (с. 24) — прокладений (про шлях, дорогу, стежку).

Ту́ндра (с. 14) — безлісий простір із суворим кліматом, вічною мерзлотою, бідною рослинністю, серед якої переважають мохи й лишайники.

Фу́т (с. 76) — традиційна британська й американська одиниця вимірювання довжини. 1 фут = 30 см 48 мм.

Чебуре́ки (с. 117) — пиріжки з прісного тіста з м'ясною начинкою — національна страва кримських татар.

Шпінгалéт (с. 7) — металевий засув для замикання вікон і дверей. Жартівливо — невеликий на зріст юнак або підліток.

Ятага́н (с. 84) — старовинна турецька зброя, що має фігурний вигин, увігнуте лезо.

русло

рябець

шпінгалет

ятаган

ТЕМА 1. ПОДОРОЖУЄМО І ВІДКРИВАЄМО СВІТ

Тиждень 1. Школа зустрічає! 4

Мова і мовлення.
Вірш А. Камінчука “Дзвоники”.
Уривки з повісті В. Нестайка “Одиниця з обманом”

Тиждень 2. Вирушаємо в мандрівку 12

Синоніми та антоніми. Заголовок твору.
Вірші М. Хоросницької “Знаєш рідний край?”,
В. Правоторової “Мрійник”, Л. Мовчун “Хитрунець”.
Ескімоська народна казка “Велика подорож маленького мишеняти”

Моя книжка 18

Створення титульної сторінки. Розповідь персонажа про себе

Тиждень 3. Мандрівники та мандрівниці 20

Текст. Тема та основна думка тексту. Абзац. Художні образи.
Уривки з творів К. Пакхема “Дивовижні мандрівки тварин”,
А. Хромової “Софія Яблонська”.
Вірші Лесі Українки “Прощай, Волинь!”, Є. Пірог “Смачні мандри”

Тиждень 4. Подорож у казку 28

Сюжет художнього твору. Елементи сюжету.
Фразеологізми.
Уривки з повісті Т. Янссон “Комета прилітає”

Наш театр 36

Інсценування уривка з повісті Т. Янссон “Комета прилітає”.
Пластиліновий театр

ТЕМА 2. МІЖ МИНУЛИМ І МАЙБУТНІМ

Тиждень 5. Зазирни у минуле 38

Легенда. Легенди “Діти Лимана”, “Дніпро і Десна”.
Уривки з казки Р. Кіплінга “Як було написано першого листа”

Тижень 6. Захисникам України – слава! 46

П'єса. Уривки з п'єси Олександра Олеся "Микита Кожум'яка"

Наш театр 52

Інсценування п'єси Олександра Олеся "Микита Кожум'яка".

Пальчиковий театр

Тижень 7. На гостині у бобрів 54

Стилі текстів (науково-популярний та художній).

Уривки з повісті О. Купріян "Боброго ранку".

Вірш М. Стельмаха "Бобер".

Скоромовки Б. Стельмаха, О. Кононенка.

Пізнавальний текст "Є секрети у бобра"

Тижень 8. Розкажи мені про осінь. 62

Типи текстів (розповідь, опис, міркування).

Рима і ритм. Білі вірші, верлібри.

Розповідь "Які бувають тексти". Вірші А. М'ястківського "Осінь",

З. Живки "Осінній вірш про прогноз погоди"

Моя книжка 68

Розповідь "Дитинство персонажа".

Поради, як написати главу книжки

Згадай перед канікулами 70

**ТЕМА 3.
ЧАРІВНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ**

Тижень 9. Несподівані зміни 72

Головні та другорядні члени речення. Підмет і присудок.

Уривки з повісті Льюїса Керрола "Аліса в Країні Див"

Тижень 10. Козацька казка 80

Будова слова: закінчення, основа, корінь.

Чергування звуків у корені: голосних [o] – [i], [e] – [i],

приголосних [к] – [ц] – [ч], [з] – [з'] – [ж], [х] – [с'] – [ш].

Уривки з твору Сашка Лірника "Казка про вдову Ганну-Шулячку,

чорного козака і страшне закляття"

Моя книжка 86

Розповідь "Чарівні перетворення персонажа".

Картинки, що змінюються

Тижень 11. Перетворення у природі 88

Будова слова: префікси.

Вірш О. Луцевської "Літо".

Уривки з творів Ю. Смаль "Казка про Горошку",

В. Вздольської "Велике перетворення"

Тижень 12. Перетворення на кухні 96

Прийменник. Уривки з творів Ю. Смаль "Цікава хімія",

А. Вітли "Кулінарна школа", З. Живки "Ангел на ймення Грушка".

Вірш Д. Павличка "Зернина"

Наш театр 104

Інсценування віршів. Театр рук

**ТЕМА 4.
ЕНЕРГІЯ**

Тижень 13. Енергія рухає світ 106

Ненаголошені звуки [e] та [u] у коренях слів.

Вірш Ю. Тувіма "Паротяз".

Стаття з енциклопедії "Що рухає поїзд?". Казка "Найкращі друзі"

Тижень 14. Дружба – велика сила. 114

Будова слова: суфікси. Факти і судження.

Уривки з твору Н. Умерова "Мій друг Руслан".

Вірш О. Сенатович "Ми розбили склянку з чаєм"

Наш театр 120

Створення афіші. Підготовка вистави до Дня святого Миколая

Тижень 15. Чекаємо Миколая! 122

П'єса Ю. Домашець "Дарунки Миколая"

Тижень 16. Свято наближається! 128

Уривки з твору Дж. Р. Р. Толкіна "Листи Різдяного Діда".

Вірші Олександра Олеся "Ялинка",

В. Правоторової "Зростати разом"

Моя книжка 134

Розповідь про зиму. Презентація книжки

Згадай перед канікулами 136

Тлумачок 138

Навчальне видання

ОСТАПЕНКО Ганна Сергіївна

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Головний редактор *Олексій Андрусич*

Відповідальна за випуск *Юлія Журлакова*

Редакторка *Юлія Журлакова*

Літературні редакторки *Надія Сідаш, Богдана Воронкова*

Коректорки *Ольга Мельник, Ніна Любаченко*

Дизайн *Катерини Будзинської*

Малюнки *А. Верещак, Л. Горошко, К. Довготелес, О. Дученчук, Н. Каліш, Р. Кіплінга, О. Кокошко, О. Кочури, Л. Мартинюк, О. Нашивочнікова, Л. Подобної, Д. Проценка, Н. Серветник, К. Тимофеєнко, Дж. Р. Р. Толкіна, О. Шатохіна, Т. Янссон.*

Дитячі роботи надали *О. Зінчук, О. Коваленко, К. Остапенко, Н. Янчевська.*

Фото дітей надали *Г. Гетьман, Г. Демчук, М. Кубрак, Н. Нарчинська, Г. Остапенко.*

У підручнику також використано ілюстрації відповідно до умов стандартної ліцензії *pixabay.com* та *freepic.com* таких авторів: *Ajipebriana, brgfx, Freepik, gstudioimagen, iconicbestiary, jemastock, jcomp, Katemangostar, Kraphix, macrovector, macrovector_official, pch.vector, pikisuperstar, rawpixel.com, senivpetro, slidesgo, studiogstock, Terdpongvector, Titusurya, Vectorpocket, vectorpouch.*

Формат 70 × 100 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 11,67 + 0,32 форзац.

Обл.-вид. арк. 6,78 + 0,51 форзац + 0,15 обкл.

Наклад 14 583 пр.

Зам. № 600403.

ТОВ "ВИДАВНИЦТВО "СВІТИЧ"

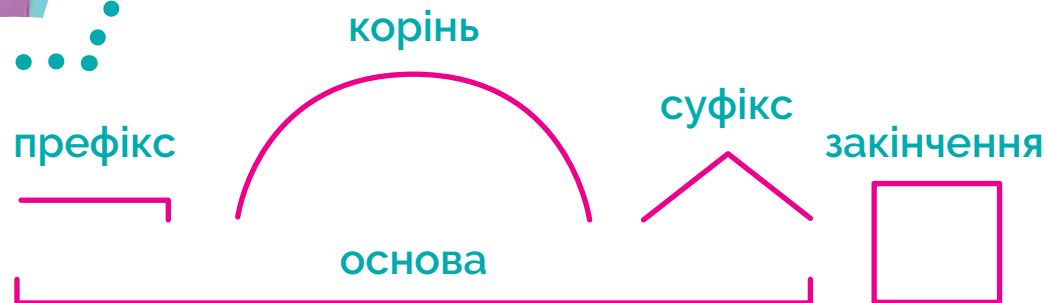
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 1203 від 21.01.2003 р.
Адреса: вул. Ю. Коцюбинського, 7, м. Київ, 04053.

SVITDOVKOLA.ORG

Видруковано у друкарні ТОВ "КОНВІ ПРИНТ",
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.

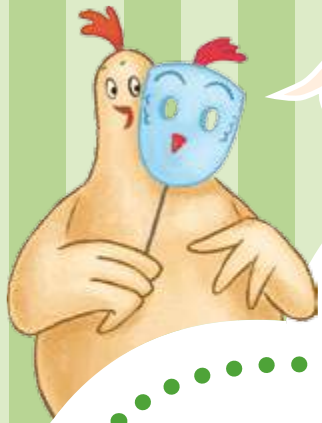
Це — конструктор слів.
Перш ніж гратися з ним,
пригадай будову слова.

Можна сконструювати слово з різних частин,
як будиночок. Збери якомога більше слів
із запропонованих частин!

Одне слово може мати кілька форм,
які різняться закінченнями.

Це — наш секретний код!

Аа	Бб	Вв	Гг	Ґґ
∧ ∩	◻ ◻	∨ ∨	⊕ ⊕	⚡ ⚡

Дд	Ее	Єє	Жж	Зз	Ии	Іі	Її	Йй	Кк
∠ <	ξ ξ	∞ ∞	∪ ∪	z z	⊙ ⊙	⊗ ⊗	⊙ ⊙	∴ ∴	≡ ≡

Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр	Сс	Тт	Уу	Фф
⊥ ⊥	∇ ∇	⊔ ⊔	⊗ ⊗	∥ ∥	⊓ ⊓	≡ =	∕ ∕	∪ ∪	∠ ∠

Хх	Цц	Чч	Шш	Щщ	ь	Юю	Яя
∩ ∩	∠ <	≡ ≡	— —	∠ ∠	.	∪ ∪	∩ ∩

,	.	!	?	—	:	;	" "	()
~	∞	⊗	∩	∞	∩	∩	⊗ ⊗	∩ ∩

Подивись, які символи придумало Пишеня для літер і розділових знаків. Які закономірності ти бачиш?

Розгадай шифровки в підручнику і створи свої власні. Можеш вигадати свій код для супертаємного листування з друзями.

